

UNIVERZITET SINGIDUNUM
Poslovni fakultet

DIPLOMSKI RAD

Tema: Unutrašnji platni promet

Mentor:

Doc. dr Zoran Jović

Student:

Dušica Jakovljević 2v/2005

Beograd, 2009.

SADRŽAJ

REZIME	4
ABSTRACT.....	4
UVOD	5
1.POJAM I ZNAČAJ PLATNOG PROMETA.....	7
2.KLASIFIKACIJA PLATNOG PROMETA.....	12
3.NAČELA ORGANIZOVANJA I CILJEVI PLATNOG PROMETA.....	15
4.POSLOVI, NOSIOCI I UČESNICI U PLATNOM PROMETU.....	18
4.1.ULOGA NARODNE BANKE U SISTEMU PLAĆANJA	20
4.2.BANKE KAO NOSIOCI PLATNOG PROMETA	23
4.3. PREDUZEĆA PTT SAOBRAĆAJA	26
5. OBAVLJANJE PLATNOG PROMETA.....	27
5.1.OBAVLJANJE PLATNOG PROMETA GOTOVIM NOVCEM.....	28
5.2.INSTRUMENTI UNUTRAŠNJEG PLATNOG PROMETA.....	29
5.2.1. Nalog za uplatu	30
5.2.2. Nalog za isplatu	31
5.2.3.Nalog za prenos.....	32
5.2.4. Nalog za naplatu	33
5.3. INSTRUMENTI PLAĆANJA.....	36
5.3.1. Ček	36
5.3.2. Platne kartice	41
5.3.3. Akreditiv	44

6.TRANSAKCIJE PLAĆANJA.....	47
6.1. TRANSFERI ODOBRANJA I ZADUŽENJA.....	48
6.2. INTERNI I MEĐUBANKARSKI TRANSFERI.....	50
7.OBRAČUNSKA PLAĆANJA.....	58
7.1.KOMPENZACIJA	58
7.2. CESIJA	60
7.3. ASIGNACIJA	62
ZAKLJUČAK.....	68

Rezime

Platni promet predstavljaju sva plaćanja izvršena u novcu između pravnih i fizičkih lica. Razlikuju se unutrašnji platni promet i inostrani platni promet, zavisno od toga da li su učesnici iz jedne zemlje ili je jedan od učesnika nerezident. Ako su učesnici platnog prometa iz jedne zemlje govorimo o unutrašnjem platnom prometu kome će biti posvećeno više pažnje na narednim stranama ovog rada.

Razlog odabira unutrašnjeg platnog prometa kao teme za diplomski rad jeste njegova važnost za dobro funkcionisanje celokupnog finansijskog sistema u zemlji. Dobro organizovan sistem platnog prometa znači uspešno i redovno izmirivanje obaveza, što za posledicu ima normalno funkcionisanje celokupne privrede.

Ključne reči: platni promet, nosioci platnog prometa, učesnici platnog prometa, instrumenti platnog prometa.

Abstract

Payment transactions are payments made in cash between the legal and physical persons. The difference is internal payment operations and foreign payment transactions, depending on whether the participants from one country or one of the non-resident participants. If participants are payments from one country talking about the internal payment system which will be devoted more attention to the next page of this paper.

The reason for selecting the internal payment system as well as topics for graduate work is its importance for the good functioning of the entire financial system in the country. Well organized system of payments means a successful and regular payment of liabilities, resulting in the normal functioning of the entire economy.

Keywords: payment, holders of payment, payment system participants, instruments of payment.

UVOD

Bankarstvo je opredeljeno vrstom i sadržinom bankarskih poslova i institucija, što zajedno čini sadržaj bankarskog sistema. Pri tom, njihov značaj i uloga povezani su sa novcem i kreditom kao bitnim činiocima kontinuiteta reprodukcije, jer je njihova uloga upravo da reprodukciju snadbavaju potrebnom količinom novca i kredita.

Osnovna posrednička funkcija banke je pribavljanje i usmeravanje sredstava, i otuda imamo osnovne bankarske poslove, u koje ubrajamo:

- ✓ prikupljanje depozita i pribavljanje sredstava,
- ✓ kreiranje novca i odobravanje kredita,
- ✓ obavljanje platnog prometa.

Prikupljanje novca je osnovni banarski posao, jer na taj način banka dolazi do prikupljanja i pribavljanja sredstava koja predstavljaju osnov za kreiranje novca i odobravanje kredita. Bankarskim rečnikom govoreći, ovi poslovi označavaju se kao pasivni jer je banka u njima dužnik.

Pored pasivnih poslova u banci, naravno postoje i aktivni poslovi koji se odnose na mogućnost kreiranja novca i odobravanja kredita. Kreiranje novca predstavlja osobenost bankarskog mehanizma kojim banka na osnovu finansijskog potencijala kojim raspolaže umnožava svoj kreditni volumen pomoću kreditno-monetarne multiplikacije.

Poslovi platnog prometa jesu neutralni banarski poslovi što ne znači da oni banci ne donose odgovarajući profit. Poslovi platnog prometa u zemlji i inostranstvu se obično obavljaju u celosti preko bankarskog sistema. Do 2003. godine u Srbiji je, međutim, najveći deo platnog prometa obavljan kroz specijalizovanu ustanovu SDK (Službu društvenog knjigovodstva), SPP (Služba platnog prometa), odnosno ZOP (Zavod za obračun i plaćanja), a od početka 2003. godine platni promet je u celini prebačen u banke tj. omogućeno je fizičkim i pravnim licima da poslove platnog prometa obavljaju preko poslovnih banaka. Ovi poslovi imaju uticaj i na kreditni potencijal banaka i njihovo poslovanje, naravno zavisno od obima i relativnog odnosa prema obimu na drugi način prikupljenih ukupnih sredstava kojima banka raspolaže.

Platni promet, kao neutralni bankarski posao predstavlja, sva plaćanja koja se vrše u novcu između domaćih lica i između domaćih i stranih lica, kako pravnih tako i fizičkih. Na osnovu toga ko su učesnici u platnom prometu, samo domaća ili i domaća i strana lica, razlikujemo unutrašnji platni promet i platni promet sa inostranstvom. Dakle, u platnom prometu sa inostranstvom jedan od učesnika je nerezident.

Plaćanja između učesnika se mogu vršiti neposredno između isplatioca i primaoca novca, kao i posredno ako između uplatioca i primaoca posreduje banka ili neka druga finansijska institucija. Na osnovu toga izvodi se još jedna podela unutrašnjeg platnog prometa na promet u užem i širem smislu. Unutrašnji platni promet u širem smislu se

odnosi na sva plaćanja u okviru jedne zemlje, bez obzira da li se vrše preko odgovarajuće institucije ili ne. Glavna karakteristika u ovim odnosima između pravnih i fizičkih lica jeste neposrednost. U užem smislu unutrašnji platni promet se odnosi samo na ona plaćanja preko računa, koji su otvoreni kod nosilaca platnog prometa u zemlji, gde je posrednik odgovarajuća institucija.

Za razliku od aktivnih i pasivnih poslova sa kojima se fizička i pravna lica susreću svojevremeno, neutralni bankarski poslovi su svakodnevica. Pod tim podrazumevamo, da su učesnici u aktivnom bankarskom poslu npr. ako uzimaju kredit od banke, odnosno učesnici u pasivnom bankarskom poslu ako imaju npr. štedni račun u banci.

Fizička lica najčešće učestvuju u poslovima platnog prometa plaćanjem mesečnih računa za struju, telefon i školarina. Takođe sve vrste uplata prema državnim institucijama se obavljaju uplatama na tekući račun. Za pravna lica postoji obaveza otvaranja tekućeg računa, kod poslovne banke, za koji uz zahtev za otvaranje tekućeg računa podnose i odgovarajuću dokumentaciju propisanu Zakonom o platnom prometu o kojoj će kasnije biti više reči.

Takođe, detaljnije će biti obrađena tema unutrašnjeg platnog prometa, organizacije platnog prometa, učesnika platnog prometa, instrumenti platnog prometa... Pored gore navedenih poslovnih banaka kao nosilaca platnog prometa, biće posvećena pažnja i ostalim nosiocima platnog prometa kao što su PTT preduzeća, NBS i sl.

1. POJAM I ZNAČAJ PLATNOG PROMETA

Platni promet predstavlja sva plaćanja koja se vrše u novcu između domaćih (pravnih i fizičkih) lica, kao i između domaćih i stranih lica.¹

Platni promet obuhvata sva plaćanja koja se vrše između pravnih i fizičkih lica. Sa gledišta mesta gde se nalaze lica koja u njemu učestvuju platni promet može biti unutrašnji i spoljašnji. Pod unutrašnjim platnim prometom sveke zemlje podrazumevaju se sva gotovinska i bezgotovinska plaćanja izvršena između pravnih lica, odnosno pravnih i fizičkih lica novcem te zemlje. Kada govorimo o platnom prometu tada u osnovi imamo u vidu plaćanje. Naime, prema drugoj od mnogobrojnih definicija prenos novčanih sredstava sa jednog pravnog ili fizičkog lica na drugo u svrhu likvidiranja određenog dužničko-poverilačkog odnosa, nazivamo plaćanjem. Ako je to plaćanje izraženo u novcu, bez obzira ko ga je izvršio, i na koji način i u koju svrhu, onda to i takvo plaćanje nazivamo opštim imenom – platni promet. Dakle, u vršenju platnog prometa neophodne su dve strane, jedna koja vrši plaćanje – platioc i druga koja prima novac – primaoc, pri čemu, prema gore navedenoj definiciji, te strane mogu biti fizička ili pravna lica, bilo domaća ili strana.²

Pod platnim prometom se u stručnoj literaturi podrazumevaju sva plaćanja koja se vrše između fizičkih i pravnih lica. Plaćanje se definiše kao prenos novčanih sredstava sa jednog, fizičkog ili pravnog lica na drugo da bi se izvršila likvidacija privrednog ili drugog materijalno-pravnog odnosa. Prema tome, sva plaćanja izražena u novcu, bez obzira ko ih vrši, i na koji način i u koju svrhu nazivaju se opštim imenom platni promet. Isplatioc i primaoc mogu sami između sebe vršiti plaćanja, ali može između njih stajati posrednik. Ovi posrednici u plaćanju mogu biti: banke, pošte, poštanske štedionice, klirinške ustanove, biro za obračune, žiro centrale. Dakle, platni promet nastaje onda kada se izvrši novčano plaćanje između dva fizička ili pravna lica, kada se jedan nalazi u ulozi platioca a drugi u ulozi primaoca. Plaćanja u platnom prometu se vrše u cilju:

- ✓ plaćanja roba i usluga
- ✓ plaćanja po osnovu finansijskih odnosa.³

¹ Hadžić M.: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007; str. 228.

² Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 295.

³ Hadžić M.: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007; str. 228

Platni promet je skup svih plaćanja nezavisno od osnova po kojima se plaćanje vrši kao i od načina izvršenja tog plaćanja. To znači da obuhvata sva plaćanja, kako gotovinska tako i bezgotovinska, između domaćih i stranih lica. U prvom slučaju je reč o unutrašnjem platnom prometu, a u drugom o platnom prometu sa inostranstvom.

Unutrašnji platni promet može se posmatrati u užem i širem smislu. Posmatrano u širem smislu, obuhvata sva plaćanja unutar jedne zemlje bez obzira na to da li se ona obavljaju posredstvom odgovarajuće institucije ili ne. Tu spadaju sva plaćanja koja se ostvaruju između fizičkih lica, između fizičkih i pravnih lica, kao i uzajamna plaćanja pravnih lica.⁴ Odnose između ovih lica karakteriše neposrednost u uzajamnom izmirivanju obaveza i naplati potraživanja. S druge strane, društveno organizovani platni promet u zemlji obuhvata samo ona novčana plaćanja između učesnika u platnom prometu koja se obavljaju preko računa koji se vode kod zakonom ovlašćenih institucija-nosilaca platnog prometa u zemlji. Društveno organizovan platni promet obuhvata:

- ✓ prijem naloga za plaćanje računa
- ✓ kontrolu ispravnosti naloga za plaćanje
- ✓ izvršavanje naloga za plaćanje, odnosno transfer sredstava sa računa na račun
- ✓ obaveštenje učesnika u platnom prometu o obavljenom plaćanju.⁵

Osnova funkcionisanja platnog prometa je dobra organizacija, uz istovremeno poštovanje principa efikasnost i ekonomičnosti.⁶ Zadovoljavanjem ovih principa platni promet pruža velike prednosti; kako učesnicima u sistemu društvene reprodukcije, tako i privredi zemlje u celini. Ovako organizovan platni promet omogućava normalan proces reprodukcije, povećanje privredne aktivnosti, doprinosi stvaranju optimalnog broja novčanih sredstava, povećanja likvidnosti privrede i doprinosi smanjenju obima korišćenja kredita. To su osnovne prednosti koje organizacija platnog prometa pruža u svakoj zemlji, bez obzira na to što u svakoj zemlji ona ima svoje specifičnosti ne samo u načinu povezanosti, instrumentima, načinu i oblicima plaćanja, nego i u privrednoj važnosti koja se pridaje platnom prometu zemlje. Razvoj platnog prometa prati stalno evoluiranje i usavršavanje organizacije, načina, oblika i instrumenata plaćanja.

S obzirom na učesnike međusobnih plaćanja, možemo govoriti o platnom prometu u širem i užem smislu. Sva novčana primanja i izdavanja, tj. plaćanje celokupnog stanovništva zemlje smatraju se domaćim platnim prometom u širem smislu. To su plaćanja ostvarena između fizičkih lica (građana) međusobno, plaćanja građana pravnim licima, plaćanja pravnih lica građanima i uzajamna plaćanja pravnih lica. Sva ova plaćanja odlikuju se neposrednošću u načinu plaćanja obaveza, odnosno naplate potraživanja i zato se učesnici koriste svim savremenim vrstama novca: gotovinom, depozitnim novcem i prenosivim hartijama od vrednosti. S druge strane, samo određeni

⁴ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 296.

⁵ Hadžić M.: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007; str. 229.

⁶ Isto, str. 229.

deo ukupnih plaćanja unutar jedne zemlje, i to onaj u kojem učestvuju pravna lica, ostvarujući uzajamna plaćanja posredstvom posebnih ustanova, čini unutrašnji promet u užem smislu.⁷

Savremano organizovan platni promet pruža učesnicima u plaćanju mogućnost korišćenja savremenih i prikladno kreiranih instrumenata plaćanja kao i mogućnost izbora i korišćenja oblika i načina plaćanja. Da bi platni promet bio tačan, efikasan i ekonomičan, mora postojati uzajamna usklađenost između organizacije procesa plaćanja. Učesnici u procesu plaćanja moraju ispunjavati odrađene zahteve organizacije platnog prometa u pogledu: dosledne primene zakonskih propisa kojima se regulišu sistem i oblici plaćanja kao i doslednog sprovođenja određenih propisa koji se oslanjaju na momenat izvršenja plaćanja; pravilnog izbora oblika, načina i instrumenta plaćanja; pravilnim ispostavljanjem naloga platnog prometa; pravovremenog podnošenja naloga platnog prometa i sl.⁸

Unutaršnji platni promet u finansijskom smislu zemlje čini izuzetno važnu kariku za uspešno funkcionisanje celokupnog ekonomskog sistema. U svakoj nacionalnoj ekonomiji, cilj platnog prometa su je brzo i efikasno izmirivanje dužično-poverilačkih obaveza uz racionalno korišćenje raspoložive novčane mase. Ranije se na poslove platnog prometa više gledalo kao na tehničke, odnosno mahaničke aktivnosti, da bi se kasnije uvideo njihov sve veći uticaj na monetarnu politiku zemlje. To je posledica sve većeg obima transakcija i prenosa sredstava, koje su imale odraz i na nagli porast aktivnosti na finansijskim tržištima. U takvim uslovima, do izražaja je došao značaj brzine izvršavanja ovih transakcija, tako da su se neprekidno tražile nove mogućnosti za tehnološko poboljšanje ubrzanje obavljanje poslova platnog prometa.

Sistem platnog prometa je vrlo značajna determinanta tražnje za novcem, jer on utiče na visinu potrebne količine novca. Sa druge strane, promene u tražnji za novcem uzrokuju promene ponude novca budući da se novčana masa (ponuda novca) mora usklađivati sa tražnjom u cilju održanja monetarne ravnoteže. Zbog toga, ako je platni promet u zemlji neefikasan i usporan, to deluje u pravcu povećanja tražnje za novcem, odnosno, za normalno obavljanje plaćanja potrebno je obezbediti veću količinu novca. Česte promene sistemskih rešenja kojima je regulisan platni promet takođe uslovljavaju oscilacije u tražnji za novcem, tako da ona postaje nestabilna i teško predvidiva varijabla. U takvim uslovima ni ponuda novca ne može biti stabilna kategorija jer se mora prilagođavati tražnji, a nemogućnost njene procene stvara teškoće i nemogućnost procene optimalne novčane mase, a samim tim i ostvarenja ciljeva i zadataka efikasne monetarne politike.

U savremenim tržišnim privredama koriste se dve osnovne metode regulisanja monetarne stabilnosti u kojima glavnu ulogu ima platni sistem u zemlji. Jedna je kada se na monetarno stanje deluje putem obaveznih rezervi koje poslovne banke drže kod centralne banke. Regulšući visinu obavezne rezerve, centralne banke mogu da drže pod

⁷ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 297.

⁸ Isto, str. 297.

kontrolom kreditne potencijale banaka utičući na taj način i na ukupnu novčanu masu, jer količina kredita u opticaju predstavlja jednu od najvažnijih veličina koja determiniše ukupan nivo novčane mase. Promena nivoa ovih rezervi odražavaju se na taj način na povećanje ili smanjenje novčane mase u skladu s krajnjim ciljem održanja ravnoteže između ponude i tražnje novca. Drugu metodu regulisanja monetarne stabilnosti predstavljaju operacije centralne banke na otvorenom tržištu⁹. Centralna banka prodaje iz svog portfelja hartije od vrednosti kada proceni da je novčana masa u opticaju previsoka, a interveniše kupvinom hartija od vrednosti kada utvrdi da je ugrožena likvidnost poslovnog bankarstva do te mere da postoje finansijski razlozi koji ograničavaju i koče privrednu aktivnost.

U domaću bankarsku praksu obavezna rezerva je uvedena 1956. godine kada je utvrđena orijentacija razvijanja decentralizovanog bankarskog sistema, a operacije na otvorenom tržištu postepeno su uvedene od 1992. godine na taj način što je Narodna banka Jugoslavije kupovala i prodavala kratkoročne hartije od vrednosti na sekundarnom tržištu. Međutim, ovaj instrument još nema značajnu ulogu u monetarnom regulisanju zbog nedovoljno razvijenog finansijskog tržišta u celini, a pre svega tržišta hartija od vrednosti. Obe metode predstavljaju tržišni pristup sprovođenja mera monetarne politike i zahtavaju aktivno korišćenje međubankarskog tržišta novca od strane zajmodavca i zajmoprimca kako bi ono verno odražavalo postojeće monetarno stanje. Sa druge strane, potrebno je da Narodna banka Srbije pouzdano predviđa dnevne promene likvidnosti tržišta novca, a naročito uticaje velikih i glavnih tokova novca kao što su javni prihodi, javni rashodi i druga novčana kretanja velikih iznosa. Osnovna pretpostavka za ispunjenje ovih zahteva je pouzdano funkcionisanje platnog sistema bez čega nema adekvatnog sprovođenja monetarne politike.¹⁰

Platni promet ima značajan uticaj i na finansijsku stabilnost zemlje. Ukoliko bi došlo do poremećaja u funkcionisanju platnog prometa, to bi izazvalo prekid u plaćanjima obaveza učesnika u platnom prometu. Posledica toga je gubitak poverenja na celom tržištu što bi se ispoljilo svom snagom naročito na našem još nedovoljno razvijenom finansijskom tržištu. Tako bi poremećaj, koji bi pogodio jednu ili više banaka izazvao reakcije drugih banaka u pravcu izbegavanja međubankarskog poravnjanja sa tim bankama, ili bankama koje imaju važnu ulogu u platnom sistemu, moglo bi doći do opšte blokade plaćanja u sistemu.¹¹ Da bi se ovi problemi sprečili u početnoj fazi, mora postojati dobra koordinacija i funkcionisanje kontrole banaka, kontrole finansijskog tržišta i kontrole platnog prometa.

Neefikasan i nepouzdan platni promet može da proizvede veliki negativan uticaj i na funkcionisanje privrede.¹² Svaka zemlja mora da se trudi da se preko platnog prometa što pre transferiše novčana sredstva u skladu sa nalogima učesnika u platnom prometu. Ukoliko tu postoje određena ograničenja ili sporost u prenošenju sredstava, to se

⁹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 298.

¹⁰ Isto, str. 299.

¹¹ Isto, str. 299.

¹² Isto, str. 300.

odražava na ekonomsku aktivnost, pre svega zbog kašnjenja u dobijanju sredstava i nemogućnosti da se nabave sirovine i organizuje proizvodnja, ili zbog nemogućnosti da se ekonomska aktivnost unapred planira na zadovoljavajući način. Sve to može da poveća troškove proizvodnje, stvori nesiguran privredni ambijent i poslednično, smanji efikasnost privrede.

Prema tome, značaj platnih sistema manifestuje se kroz njihovu izuzetno važnu ulogu u svakoj tržišnoj privredi, pre svega kao vitalna komponenta finasijske infrastrukture privrede, neophodni kanal za uspešno upravljanje privredom, posebno putem monetarne politike, a značajni su i kao sredstvo unapređivanja njene efikasnosti.

2.KLASIFIKACIJA PLATNOG PROMETA

Platni promet možemo klasifikovati na više načina u zavisnosti od kriterijuma njegovog posmatranja. Tako se u osnovi izdvajaju tri podele i to:¹³

1. na osnovu načina plaćanja,
 2. na osnovu vrste plaćanja,
 3. na osnovu mesta plaćanja
-
1. Prema prvom aspektu odnosno gledištu načina plaćanja platnog prometa, razlikujemo neposredni i posredni platni promet. Osnovna razlika između njih sastoji se u uključivanju ili ne uključivanju još jedne ili više strana u samom odvijanju platnog prometa. Tako neposredni platni promet podrazumeva, kako sama reč kaže, neposredno plaćanje između platioca i primaoca, dok kod posrednog platnog prometa u obavljanju platnog prometa uključene su, pored njih, još jedna ili više organizacija preko kojih i pomoću kojih se vrši sama isplata, odnosno naplata.¹⁴
 2. Prema drugom gledištu odnosno aspektu vrsti plaćanja, platni promet može biti gotovinski ili bezgotovinski¹⁵. Gotovinski platni promet karakterističan je uglavnom za mala ili sitna plaćanja i to naročito između stanovništva, a vrši se, kako sam naziv govori, u gotovom novcu. Za razliku od njega, bezgotovinski platni promet predstavlja takav vid platnog prometa po kome se plaćanje vrši prenosom određenog novčanog iznosa sa jednog na drugi račun, odnosno sa računa dužnika na račun poverioca. Ovakav prenos sredstava zahteva i određene platne naloge koje nazivamo opšti imenom bezgotovinski platni nalozi. Upravo u zavisnosti od toga pomoću kojih platnih naloga se vrši takav prenos sredstava, bezgotovinski platni promet možemo razvrstati u tri grupe:

- ✓ žiro promet
- ✓ čekovni promet
- ✓ klirinški promet

Žiro promet je takav oblik platnog prometa kod koga se plaćanje u vezi sa dugovnim obavezama likvidiraju jednostavno knjigovodstvenim preknjižavanjem novčanog iznosa sa računa dužnika (nalogodavca) u korist poverioca (korisnika) u knjigama banke ili određene finansijske organizacije.

¹³ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 300.

¹⁴ Isto, str. 301.

¹⁵ M. Hadžić: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007; str. 230.

Plaćanje koje se ostvaruje korišćenjem žiro računa ostvaruje se na taj način što dužnik svojim virtmanskim nalogom banci ili nekoj drugoj finansijskoj oragnizaciji daje ovlašćenje da se sa njegovog računa izvrši odobravanje u korist računa poveriocima kod te, ili odgovarajuće druge banke ili finansijske organizacije. Banka, odnosno odgovarajuća finansijska organizacija u obavljenoj knjigovodstvenoj operaciji zaduživanja nalogodavca i odobravanja korisniku obaveštava pismenim putem-izvodom o izmenama na odgovarajućim računima.¹⁶

Ukoliko nalog za plaćanje dolazi od poverica (korisnika) zahtevom za isplatu menice ili čeka, odobrenje računu poverioca prethodi obično zaduženje dužnika.

Promet na žiro-računima može biti direktan ukoliko se vrši između dva žiro-računa kod iste banke ili posredni ukoliko se obavlja između dva žiro računa koji se vode kod različitih banaka u istom ili različitim mestima u zemlji. Sa gledišta organizacije kod koje se vodi, žiro-račun ima uvek pasivan karakter na njima se daje mogućnost plaćanja samo u okvirima raspoloživog potraživanja. U sistemu žiro prometa, obavezno je da svaki subjekt koji učestvuje u njemu obavezno mora da raspolaže onolikim iznosom sredstava koliko iznose njegove obaveze.

S obzirom na to žiro promet ima potrebu da stalno angažuje novčana sredstva u iznosu ukupnih obaveza koje dospevaju svakoga dana, on manje doprinosi ubrazavanju cirkulacije novčanih sredstava u odnosu na sistem plaćanja putem kliringa kod njega inače dolazi do veće upotrebe raznih hartije od vrednosti.

Čekovni platni promet predstavlja u osnovi promet čekovima. Naime, kod ovog vide bezgotovinskog platnog prometa banka kao depozitar izdaje, a na osnovu deponovanih novčanih sredstava, deponentu knjižicu čekova, pomoću kojih deponent ima mogućnost plaćanja po raznim osnovama i to ispunjavajući ček u korist svoj poverioca. Isti, dalje, može primljeni ček naplatiti kod banke-depozitara ili pomoću njega plaćati svoje obaveze.

Klirinški promet zasniva se na svakodnevnom izmirivanju novčanih obaveza prebijanjem potraživanja i dugovanja banaka i drugih finansijskih organizacija posredstvom posebne ustanove za obračun ili centralne banke. Da bi kliring mogao u jednoj zemlji da se obavlja kao oblik platnog prometa, potrebno je da se u sistemu plaćanja koriste instrumenti kao što su menice, čekovi i slično.¹⁷

Kliring je nastao u srednjem veku, a svoje poreklo vodi iz obračuna u vezi sa plaćanjem menicama. Oblik savremenog kliringa potiče iz Engleske, sa kraja XVIII veka a usavršili su ga bankarski inkasanti čija dužnost je bila da svakodnevno obilaze banke u određeno vreme, u cilju realizacije naplate u vezi sa raznim instrumentima plaćanja. Ovi inkasanti došli su na ideju da bi, umesto

¹⁶ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd,2006; str. 301.

¹⁷ Isto, str. 302.

svakodnevno da obilaze veliki broj banaka i drugih finansijskih organizacija, bilo najzgodnije da se međusobno svakodnevno sastaju na određenom mestu i u isto vreme, i da tu izmenjuju dugovanja i potraživanja i isplate samo razlike. Iz ovako primitivnih klirinških centara došlo je do stvaranja posebnih ustanova čije osnovni zadatak bio da obavljaju obračun između banaka.¹⁸

Rad klirinških centara sastoji se u tome što se svakog dana, jednom ili više puta, u zakazano vreme sastaju predstavnici banaka i finansijskih organizacija. Na ovim sastancima dolazi do likvidacije salda svih dugovanja i potraživanja. Za iznos salda koji nije mogao da se likvidira dolazi do međusobne predaje hartije od vrednosti po kojima su banke, odnosno finansijske organizacije toga dana u obavezi da za račun svojih komitenata ili sopstveni račun, izvrše isplatu dugovnog iznosa.

Pored gotovinskog i bezgotovinskog platnog prometa, o kojima je napred bilo reči, javlja se još jedan vid plaćanja u platnom prometu koji je naročito vezan za zemlje tržišne privrede i koji je poznat pod nazivom polugotovinski platni promet.¹⁹ Ovaj vid platnog prometa predstavlja u osnovi transformaciju gotovine u žiralni novac i žiralnog novca u gotovinu. Upravo zbog ovoga, a usled velike mogućnosti zloupotrebe tzv. "Pranja novca", polugotovinski platni promet, kao treći vid platnog prometa, regulisan je i kontrolisan posebnim zakonskim propisima tih zemalja.

Prema tome, u gotovinska plaćanja spadaju ona plaćanja koja se obračunavaju između stanovništva. Polugotovinska plaćanja vrše uz pomoć tzv. surogata novca (ček, menica...). Kod ovakog načina plaćanja, gotovina se pojavljuje ili na samom početku ili nakraju procesa plaćanja. Bezgotovinski način plaćanja je onaj koji danas čini više od 90% ukupnog platnog prometa, jer se javlja tendencije da se u što je moguće manjoj meri koriste gotovinska plaćanja. Naravno, da kako i samo ime kaže, ova plaćanja karakteriše neupotreba gotovog novca. Zapravo, kod ovakog načina plaćanja dolazi do prenosa određene sume novca sa računa onoga ko plaća na račun onoga ko prima novac, za odedenu svrhu.

3. Razlikujemo takođe unutrašnji i međunarodni platni promet, a kriterijum za ovakvu klasifikaciju je mesto gde se nalaze lica koje u njemu učestvuju²⁰. Na taj način, unutrašnji platni promet (nacionalni platni promet) podrazumeva sva plaćanja koja se obavljaju u garnicama jedne zemlje, putem domaće valute, a međunarodni platni promet podrazumeva sva plaćanja koja se obavljaju između lica koja se nalaze u dve ili više država i to u stranoj valuti.

¹⁸ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 302.

¹⁹ Isto, str. 303.

²⁰ Hadžić M.: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007; str. 230.

3.NAČELA ORGANIZOVANJA I CILJEVI PLATNOG PROMETA

Obavljanje platnog prometa u zemlji vrši se primenom jedinstvenog plana računa i jedinstvenih instrumenata platnog prometa, a zasniva se sledećim načelima:²¹

- ✓ jedinstvenoj i racionalnoj tehnologiji obavljanja platnog prometa
- ✓ racionalnoj mreži organizacionih jedinica nosilaca platnog prometa;
- ✓ primeni međunarodnih i domaćih finansijskih standarda u izvršavanju platnog prometa;
- ✓ jedinstvenoj komunikacionoj mreži za prenos sredstava i obradu podataka u platnom prometu;
- ✓ slobodnom regulisanju sredstvima na računu;
- ✓ obezbeđivanju finansijskih podataka i njihovoj obradi.

Tehnologija obavljanja platnog prometa zasnovana je na povezanim bazama podataka. Baze podataka su značajni deo sistemskih i programskih alata koji se koriste u izradi programskih sistema namenjenih obradi podataka i njihovom upravljanju. Da bi se one formirale, potrebno je definisati sve podatke koji su relevantni u platnom prometu, opisati svojstva tih podataka, kao i sve postupke i procedure koji se koriste u platnom prometu. Svi nosioci platnog prometa moraju ispoštovati utvrđeno organizovanje i upravljanje podacima na principima baze podataka, jer se na samo taj način može ostvariti visoka integrisanost informacionih sistema nosioca platnog prometa u jedinstveni finansijski informacioni sistem.

Mreža organizacionih jedinica nosilaca platnog prometa da bi bila racionalna, mora biti tako organizovana da na optimalan način zadovoljava potrebe svih učesnika u platnom prometu. Pri tome treba imati u vidu pre svega vrstu i frekvenciju usluga koje zahtevaju učesnici u platnom prometu, a sa druge strane i racionalnost egzistiranja konkretne organizacione jedinice. Shodno tome, neophodno je izbegavati dupliranje istorodnih organizacionih jedinica nosilaca platnog prometa, posebno u manjim mestima.

U izvršavanju poslova platnog prometa, potrebno je primenjivati izgrađene bankarske standarde koji treba da zamene doskorašnju primenu raznih propisa i upustava podložnim promenama. Reformom našeg platnog sistema stvoreni su realni uslovi za primenu međunarodnih standarda i prakse u ovoj oblasti. Pored opštih finansijskih i bankarskih standarda, jedan broj je propisan od strane NB Srbije na osnovu ovlašćenja koja su joj data zakonom. Među njima, najvažniji su oni koji se odnose na nosioce platnog prometa moraju zadovoljavati da bi mogli da obavljaju platni promet, način upotrebe instrumenata platnog prometa, vrstu, numeričku oznaku i sadržaj računa na kojima se evidentira stanje i promene na sredstvima učesnika u platnom prometu i niz

²¹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 304.

drugih. Svi ovi standardi su zakonom propisani i objavljuju se u službenim glasilima zemlje.

Jedinstvena komunikaciona mreža za prenos sredstava i obradu podataka je jedan od najbitnijih faktora efikasnosti funkcionisanja platnog prometa. Zbog toga svi nosioci platnog prometa koji obavljaju ove poslove moraju da zadovoljavaju ovaj uslov koji se ogleda u postojanju jedinstvene računarsko-komunikacione mreže za primanje, procesiranje i prenos podataka u platnom prometu. Pod računarsko-komunikacionom mrežom, sa stanovišta potreba platnog prometa, podrazumeva se skup tehničkih elemenata koji čine računari za obradu podataka koji su prostorno dislocirani, telekomunikacioni kanali koji međusobno povezuju te računare, komunikacioni i periferni uređaji vezani za računare, sistemski softver u računarima, mrežni softver koji upravlja radom mreže i aplikativni softver koji korišćenjem navedene infrastrukture procesira određene aktivnosti u platnom prometu.²²

Brzina i racionalnost funkcionisanja platnog prometa mora biti na nivou koji obazbeđuje brz transfer sredstava sa računa na račun učesnika u platnom prometu, čime se nastoji izvršiti potpuna eliminacija sredstava iz kanala platnog prometa. Sigurnost i pouzdanost u izvršavanju ovih poslova podrazumeva izgradnju određenih elemenata zaštite, a pre svega zaštitu podataka u evidencijama, sprečavanje neovlašćenog menjanja njihovog sadržaja, sigurnost obrade podataka i uvođenje zaštitnih šifara u komunikaciji. Ekonomičnost mora biti dominirajući kriterijum u izvršavanju platnog prometa što se može postići putem eliminisanja živog rada u procedurama kontrole, unosa i obrade podataka sa naloga za plaćanje, eliminisanje papirnih dokumenata kao osnovnih nosilaca podataka i prepuštanjem ove funkcije komunikacionim signalima, izgradnjom baze podataka, njihovim čuvanjem i arhiviranjem na savremen način.

Da bi se obezbedilo zadovoljavanje potreba i interesa učesnika u platnom prometu pod jednakim uslovima, značajno je slobodno raspolaganje sredstvima sa više računa kod banaka, njihov ravnopravan položaj u plaćanjima na teritoriji cele zemlje i dosledna primena propisa o redosledu izvršavanja naloga za plaćanje kod nelikvidnih dužnika. Na osnovu izvršenog platnog prometa, njegovi nosici moraju obazbediti evidentiranje, prikupljanje, obradu i publikovanje finansijskih podataka na jedinstven način, čime stvaraju dokumentaciono-statističku osnovu za vođenje ekonomske politike u zemlji.²³

Kao što je već rečeno, ova načela zajedno sa jedinstvenim planom računa i jedinstvenim instrumentima platnog prometa imaju za cilj povećanje uspešnosti i efikasnosti obavljanja nacionalnog platnog prometa, takođe, zavisi od primene određenih načela koja nemaju normativni karakter, već im je cilj da proklamuju osnovne principe na kojima se takođe zasniva izvršenje poslova platnog prometa u zemlji. Ovim načelima, takođe utvrđuju se i osnovni ciljevi koji se postižu izvršavanjem poslova platnog prometa.

²² Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 305.

²³ Isto, str. 306.

A to su:²⁴

- ✓ pravo učesnika u platnom prometu da imaju više računa kod više nosilaca platnog prometa preko kojih vrše plaćanja;
- ✓ pravo učesnika u platnom prometu da biraju nosioce platnog prometa (banke) kod kojih će voditi svoje račune;
- ✓ sloboda u raspolaganje sredstvima sa računa;
- ✓ dovođenje u zavisnost likvidnost učesnika u platnom prometu sa likvidnošću nosilaca platnog prometa (banke) kod koga se vodi račun tog učesnika (tzv.dvojno pokriće), čime se izbegava kreditni i sistemski rizik u sistemu plaćanja;
- ✓ primena jedinstvenih, a pre svega, svetskih standarda u plaćanjima, sa usmerenjem na standarde koji se primenjuju u elektronskoj razmeni podataka;
- ✓ obavljanje platnog prometa putem jedinstvene mreže za prijem, procesiranje, obračun i razmenu podataka u platnom prometu, sa mogućnošću povezivanja sa mrežom drugih nosilaca i učesnika u platnom prometu;
- ✓ efikasnije obavljanje regulativne i kontrolne funkcije Narodne banke u sistemu plaćanja i platnom prometu.

Navedene ciljeve treba postići u decentralizovanom platnom prometu u našoj zemlji, jer se time obezbeđuje efikasno i racionalno obavljanje poslova platnog prometa.

²⁴ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 306.

4.POSLOVI, NOSIOCI I UČESNICI U PLATNOM PROMETU

Jedna od osnovnih pretpostavki za obavljanje platnog prometa je postojanje institucija koje taj posao obavljaju. Novim Zakonom o platnom prometu utvrđeno je da su nosioci platnog prometa Narodna banka, banke, štedionice, i druge finansijske organizacije, ovlašćeni agenti i preduzeća PTT saobraćaja, dok su učesnici pravna lica, preduzetnici i fizička lica koja vrše plaćanje preko računa kod nosilaca platnog prometa.²⁵

U poslove platnog prometa ubrajamo:²⁶

- ✓ otvaranje i ukidanje računa;
- ✓ plaćanje s jednog na drugi račun: prenos, naplata, obračun, uplata i isplata;
- ✓ evidentiranje prometa na računima;
- ✓ praćenje likvidnosti učesnika i nosilaca platnog prometa, kao i
- ✓ druge poslove koji su utvrđeni zakonom.

Delegiranje poslova i zadataka po nosiocima platnog prometa izvršeno je tako da :

-Narodna banka utvrđuje metodologiju obavljanja platnog prometa, klirinško-obračunske poslove, vrši nadzor nad obavljanjem poslova platnog prometa, vrši blagajničko-trzorske poslove, kao i druge poslove propisane zakonom,

-banke vode račune fizičkih i pravnih lica i vrše poslove po tim računima,

-štedionice obavljaju poslove platnog prometa propisane Zakonom o bankama i drugim finansijskim organizacijama,

-preduzeća PTT saobraćaja pružaju uplatno-isplatne usluge fizičkim licima i vrše druge poslove propisane zakonom.

Da bi nosilac platnog prometa dobio ovlašćenje za obavljanje platnog prometa na teritoriji naše zemlje, on mora da ispunjava nekoliko uslova, i to:²⁷

- ✓ da ima otvoren žiro-račun kod nbs;
- ✓ da vodi svoje poslovanje u skladu sa saveznim zakonima i drugim aktima nbs;
- ✓ da održava svoju likvidnost i davodi uspešno poslovanje;
- ✓ da ima ažurno i uredno knjigovodstvo računa deponenata, kao i pozitivno mišljenje revizora;

²⁵ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd,2006; str. 307.

²⁶ Hadžić M.: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd,2007;str 233.

²⁷ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd,2006; str. 308.

- ✓ da raspolaže savremenom informacionom tehnologijom za elektronska plaćanja;
- ✓ da raspolaže standarizovanim sistemskim, komunikacionim i aplikativnim programom za obavljanje platnog prometa sa mogućnošću povezivanja sa aplikativnim sistemom nbs i konačno
- ✓ da raspolaže menadžmentom i osobljem za obavljanje platnog prometa

Preuzimanje platnog prometa za banke i druga nosioce je veoma složen i odgovoran posao, jer podrazumeva:²⁸

- ✓ otvaranje, vođenje i ukidanje računa za obavljanje platnog prometa klijentima banke;
- ✓ ispostavljanje i sastavljanje naloga za plaćanje nosiocu platnog prometa;
- ✓ prijem i kontrolu naloga za plaćanje od strane nosioca platnog prometa;
- ✓ izvršavanje i evidentiranje podataka sa naloga za plaćanje kod nosioca platnog prometa;
- ✓ izeveštavanje učesnika u platnom prometu o izvršenim nalogima za plaćanje;
- ✓ praćenje likvidnosti učesnika u platnom prometu i nosilaca platnog prometa;
- ✓ mađubankarski i klirinški obračun;
- ✓ reklamacije i ispravke eventualnih grešaka i
- ✓ arhiviranje građe i obavljanje sličnih poslova u vezi sa platnim prometom.

Inače, za samo obavljanje nacionalnog platnog prometa svake zemlje pored njegovih nosilaca, koji mogu biti poslovne banke, druge finansijske ovlašćene organizacije, centralna banka i klirinške institucije, neophodni su i učesnici, koje u osnovi čine svi ekonomski subjekti privrede jedne zemlje:²⁹

- ✓ sva pravna lica (preduzeća kapitala, preduzeća lica, društvena preduzeća, javna preduzeća, zadruge, banke, berze, organizacije osiguranja, građana i države, uprave, sudstva, tužilaštva, ustanove);
- ✓ svi privatni preduzetnici (vlasnici i osnivači radnji: trgovinskih, ugostiteljskih, uslužnih i zanatskih radnji, apoteka, knjižara, srevisa, biroa,...) kao i
- ✓ sva fizička lica, pri čemu ona moraju, pored pravne i deliktne sposobnosti, da poseduju i potpunu ili delimičnu poslovnu sposobnost pri otvaranju računa kod nosioca platnog prometa.

²⁸ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 309.

²⁹ Isto, str. 309.

Pravna lica i preduzetnici za otvaranje računa kod banke podnose zahtev sa odgovarajućim priložima, propisanim Zakonom o Platnom prometu:³⁰

- ✓ rešenje o upisu kod Agencije za privredne registre (od 2005.godine) ako je za njih registriranje predviđeno ili akt nadležnog organa o osnivanju, ako nisu osnovani neposredno na osnovu zakona i ako registrovanje za njih nije propisano,
- ✓ obaveštenje organa nadležnog za poslove statistike (Statistički zavod Srbije) o razvrstavanju po delatnostima, ako razvrstavanje vrši organ za poslove statistike,
- ✓ karton deponovanih potpisa lica ovlašćenih za potpisivanje naloga radi raspolaganja sredstvima sa računa,³¹
- ✓ ažurnu listu o svim do sada otvorenim računima kod drugih nosilaca, koje je potpisalo ovlašćeno lice,
- ✓ overu potpisa lica ovlašćenih za zastupanje na propisanom obrascu.³²

Pravna lica i preduzetnici mogu otvoriti podračun za deo pravnog lica, pri čemu uz zahtev prilažu Zakonom propisanu dokumentaciju. Banka nakon otvaranja računa sklapa ugovor o otvaranju računa i obavljanju platnog prometa, formira dosije učesnika obaveštava Narodnu banku propisanim putem.

4.1. ULOGA NARODNE BANKE U SISTEMU PLAĆANJA

Centralna banka je osnovna i jedina monetarna vlast na monetaranom i valutnom prostoru koji pokriva svojim poslovanjem. Njena značajna uloga u svakoj nacionalnoj privredi proizilazi iz ovlašćenja koje na nju prenose državni organi. Obim tih ovlašćenja je u uskoj vezi sa razvijenošću finansijske infrastrukture u konkretnoj zemlji, tako da ukoliko je finansijski mahanizam slabije razvijen, to je veći uticaj centralne banke na poslovanje poslovnih banaka i uređenje odnosa na finansijskom tržištu. Sa širokim ovlašćenjima u koncipiranju i sprovođenju kreditno- monetarne, emisione i devizne politike, paralelno stoji i odgovornost za sve preduzete mere iz njene nadležnosti.

U domaćem bankarskom sistemu kao centralna monetarna ustanova funkcioniše Narodna banka Srbije koja je do 4.februara 2003. funkcionisala pod nazivom Narodna banka Jugoslavije. Njoj je zakonom omogućena nezavisna pozicija u odnosu na Skupštinu, tako da samostalno utvrđuje ciljeve i donosi mere monetarne i kreditne politike, ali na osnovu utvrđenih globalnih ekonomskih ciljeva koje je usvojila Skupština. Pri vršenju svojih funkcija, NBS je samostalna, ali postoji obaveza podnošenja izveštaja Skupštini o monetarnoj politici, rezultatima svog rada, kao i o stanju u celokupnom finansijskom sistemu zemlje.

³⁰ Hadžić M.: „Bankarstvo“, Univerzitet Singidunum, Beograd,2007;str. 233.

³¹ Karton deponovanih potpisa možete pogledati na strani 65, u Prilogu br.1.

³²Op obrazac možete pogledati na strani 66, prilog br.2.

Sa ciljem uspostavljanja monetarne i finansijske stabilnosti, odnosno ostvarenja uticaja na ukupnu ekonomsku situaciju u zemlji, učešće Narodne banke u platnom sistemu je izuzetno značajno. Ona se u platnom prometu može pojaviti.³³

- ✓ kao korisnik platnog sistema,
- ✓ kao član platnog sistema,
- ✓ u ulozi obezbeđivanja usluga plaćanja,
- ✓ kao čuvar javnih interesa.

Detaljnije, uloga Narodne banke u platnom prometu je značajna, jer ona:³⁴

- ✓ vodi račune banaka,
- ✓ vrši međunarodni kliring
- ✓ upravlja tokovima gotovine
- ✓ vodi žiro račun Republike
- ✓ prati likvidnost banaka
- ✓ vrši međubankarski obračun čekova po tekućim računima
- ✓ uspostavlja i održava informacionu mrežu finansijskog sistema
- ✓ stara se o razvoju i unapređenju platnog prometa
- ✓ unapređuje i organizuje platne klirinške i obračunske sisteme
- ✓ pruža usluge bankama pri prijemu i slanju naloga za plaćanje
- ✓ objedinjuje podatke o platnom prometu i stanju u platnom prometu
- ✓ donosi propise o platnom prometu
- ✓ obavlja poslove kontrole platnog prometa.

Narodna banka se javlja kao korisnik platnog sistema pri svakom transferu sredstava tako što platni sistem koristi kao i bilo koje drugo pravno lice, za razne uplate i usplate u korist i na teret računa. Ona platni sistem koristi i pri vršenju operacija na otvorenom tržištu koje preduzima radi sprovođenja utvrđene monetarne politike, kao i kada vrši zatvaranje plaćanja za transakcije državnim hartijama od vrednosti.³⁵

Kao član platnog sistema, Narodna banka je jedan od nosilaca platnog prometa koji prima uplate i vrši plaćanje za klijente koji imaju kod nje otvorene račune. Tu spadaju pre svega računi Republike Srbije i računi na kojima se vode sredstva javnih prihoda.³⁶ Pored ovih, ona vodi žiro, obračunske i druge račune poslovnih banaka, Poštanske štedionice kao i preduzeća PTT saobraćaja.

Narodna banka kao imalac računarske mreže i softvera obezbeđuje usluge bankama kod prijema i slanja naloga za plaćanje za njihove klijente. Ona organizuje platne klirinške i

³³ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 310.

³⁴ Hadžić M.: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007; str. 241.

³⁵ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 310.

³⁶ Isto, str. 311.

obračunske sisteme u okviru kojih izvršava naloge za kliring i obračun međubankarskih plaćanja, uključujući i plaćanja čekom, platnom karticom i drugim instrumentima plaćanja.³⁷ Pored toga, upravlja gotovinskim tokovima obezbeđujući smeštaj, čuvanje i distribuciju gotovog novca i obavljanje blagajničko-trezorskih poslova. S ciljem obezbeđivanja usluga plaćanja, Narodna banka donosi odluke, operativna pravila i procedure kojima do detalja uređuje način obavljanja platnog prometa.

Njena uloga čuvara javnih interesa ogleda se kroz regulativnu funkciju, vršenjem kontrole banaka i drugih nosilaca platnog prometa.³⁸ Obavljanje poslova platnog prometa Narodna banka kontroliše na osnovu dokumentacije i izveštaja koje banke moraju da joj dostavljaju ili kojima sama raspolaže, ali i neposrednim uvidom u dokumenta i podatke u konkretnoj banci, odnosno drugom subjektu kontrole. Ova kontrola prvenstveno obuhvata kontrolu pravilnosti otvaranja, vođenja i gašenja računa klijenata, izvršavanja i evidentiranja transakcija plaćanja, korišćenja jedinstvenih instrumenata platnog prometa, poslova vezanih transakcije gotovim novcem, kao i kontrolu drugih poslova platnog prometa regulisanih zakonskim rešenjima i propisima.

U početnom periodu primene novog Zakona o platnom prometu uloga Narodne banke je proširena i prenaplašena u odnosu na druge centralne banke. Tako, NBS je imala obavezu vođenje jedinstvenog registra podataka za bonitet pravnih lica, što nema direktne veze sa platnim prometom. Pored toga, ona obavlja poslove Centralnog registra hartija od vrednosti, prijema računovostvenih izveštaja o poslovanju pravnih lica, kao i poslove prinudne naplate sa njihovih računa. Međutim, ovo su većinom bila privremena rešenja s obzirom da su te poslove preuzele druge institucije koje su naknadno osnovane.³⁹

Uloga centralne banke u platnom prometu nije u svim zemljama postavljena na isti način. Negde centralne banke imaju veću ulogu u obezbeđivanju funkcionisanja platnog prometa, u drugima je njihova uloga veća u procesu njegovog regulisanja dok je kod nekih uloga centralne banke minimalna. Bez obzira na razlike, funkcionisanje platnih sistema je tesno povezano sa dva ključna cilja svake centralne banke-sa monetarnom i finansijskom stabilnošću. Zbog toga, kada je reč o platnom sistemu, centralna banka mora da vodi računa o više aspekata i uloga u kojima se pojavljuje. Najpre, ona i sama preko platnog prometa obavlja određene transakcije koje se odnose na kreiranje ili povlačenje što je u direktnoj vezi sa ostvarivanjem osnovnih ciljeva monetarne politike. Pored toga, kao učesnik u platnom prometu i centralna banka izvršava određene obaveze prema svojim komitentima i od njih naplaćuje svoja potraživanja.⁴⁰

³⁷ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.311.

³⁸ Isto, str.312.

³⁹ Centar za Nacionalne registre čini Registar hartija od vrednosti, Registar boniteta pravnih lica, Registar zaloga pokretnih stvari i Registar boniteta fizičkih lica.

⁴⁰ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.312.

4.2.BANKE KAO NOSIOCI PLATNOG PROMETA

Banka se može definisati kao " ustanova koja se bavi kreditnim i novčanim poslovima".⁴¹ Delokrug poslovanja banke čine sledeći poslovi:

- ✓ prikupljanje depozita i pribavljanje sredstava
- ✓ kreiranje novca i odobravanje kredita
- ✓ obavljanje platnog prometa⁴²

Poslove platnog prometa naše banke su obavljale samo u delu koji se odnosi na potrebe fizičkih lica. Novim Zakonom o platnom prometu, omogućeno im je da vode i račune za redovno poslovanje pravnih lica čime je znatno proširan spektar aktivnosti u okviru poslova platnog prometa koji se odnosi na banke.

Da bi banke mogle da obavljaju platni promet neophodno je da poseduju licencu Narodne banke Srbije koja je dokaz njihove tehničke, tehnološke i kadrovske osposobljenosti za obavljanje ovih poslova.⁴³ Sa inforamatičke, one moraju imati obezbeđenu hardversku podršku za izvršavanje poslova platnog prometa, adekvatnu softversku podršku, stalnu komunikacionu vezu između poslovnih jedinica nosilaca platnog prometa i obračunskih centara, kao i odgovarajuću informatičko-kadrovsku strukturu. Neophodna je i promena organizacije rada u obavljanju platnog prometa i to u pravcu stvaranja uslova za povećanje obima poslova u šalterskom i blagajničkom poslovanju sa građanima i pravnim licima, u obradi različitih podataka i izveštavanju učesnika u platnom prometu o promenama na njihovim računima, računarskom komuniciranju sa učesnicima i drugim nosiocima platnog prometa.⁴⁴

Pored ispunjenosti tehničko-tehnoloških i organizacionih uslova, neophodno je da banke zadovoljavaju i određene uslove koji se tiču njihove solventnosti. Za funkcionisanje procesa platnog prometa potrebna je stabilna likvidnost bankarskog sektora kao i raspoloživ asortiman mera za njeno održanje.⁴⁵ Promenama koje je doneo novi Zakon o platnom prometu bankama je znatno olakšano praćenje sopstvene likvidnosti zbog stalnog uvida u račune svojih deponenata, mogućnosti procene poslovnog potencijala klijenata, a time i njihove kreditne sposobnosti. Banka mora brzo da rešava kratkoročne i iznenadne udare na svoju likvidnost zaduženjem na Tržištu novca ili prodajom dela svog portfelje kratkoročnih hartija od vrednosti.

Prava banaka na učešće u platnom prometu su utvrđena na različit način , tako da je jedan deo banaka sa ovlašćenjem, a drugi bez ovlašćenja u pogledu uloge koju imaju u

⁴¹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd,2006; str.312.

⁴² Isto, str.312.

⁴³ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.4; peuzeto 20.08.2009.

⁴⁴ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd,2006; str.312.

⁴⁵ Isto, str. 313.

platnom prometu. To znači da banke sa ovlašćenjem direktno učestvuju u konačnom obračunu preko obračunskog računa koji se vodi kod Narodne banke, dok banke bez ovlašćenja ove poslove obavljaju preko obračunskih računa banaka koje imaju ovlašćenje Narodne banke. Zakonom je propisano da banke obavljaju sledeće poslove platnog prometa:⁴⁶

- ✓ vode račune pravnih i fizičkih lica koja obavljaju delatnost, izvršavaju interne i međubankarske transakcije plaćanja s tih računa i na te račune;
- ✓ učestvuju, za račune koje vode u međubankarskom kliringu i obračunu izvršenih plaćanja;
- ✓ utvrđuju za svakog klijenta dnevni promet i o tome ih posebno obaveštavaju;
- ✓ primaju od fizičkih lica uplate, u korist računa koji se vode u drugoj banci;
- ✓ primaju uplate fizičkih lica u korist računa koji se vode u toj banci;
- ✓ obavljaju gotovinska plaćanja;
- ✓ obavljaju blagajničko trezorske poslove i obezbeđuju smeštaj i čuvanje gotovog novca;
- ✓ primaju i naplaćuju čekove;
- ✓ organizuju izdavanje platnih kartica i plaćanje platnim karticama i drugim instrumentima plaćanja;
- ✓ obavljaju druge poslove platnog prometa u skladu sa ovim i drugim zakonom.

Banke svoje odnose sa klijentima regulišu ugovorom o otvaranju i vođenju računa. Njime se precizno utvrđuju prava i obaveze kako klijenta tako i banke, a njegove osnovne elemente čine:⁴⁷ pun naziv banke odnosno pravnog lica, mesto i adresa sedišta, matični broj, ime prezime i funkcija lica koje zastupa banku, poslovi koje će banka obavljati za klijenta, broj i naziv računa koji se otvara, način na koji će banka vršiti korekcije na računu, način izdavanja naloga za plaćanje, način i rokovi dostavljanja izveštaja o promenama na računu, odgovornost obe strane i nakanada štete, nadležnost suda u slučaju spora, rok za raskid ugovora kao i svi ostali uslovi koje stranke ugovore.

Zakonom je propisana obaveza pravnim i fizičkim licima koja obavljaju delatnost, da moraju otvoriti tekući račun u banci i preko tog računa vršiti plaćanja dinarima.⁴⁸ Znači da su umesto nekadašnjih računa za obavljanje platnog prometa kod ZOP-a žiro računa, uvedeni kod banaka tekući računi za pravna i fizička lica koja obavljaju delatnost, dok fizička lica koja ne obavljaju delatnost, kod banke mogu imati tekući, žiro i drugi račun, uključujući i račun izvršenje jedne transakcije. Svaki račun se otvara na osnovu ugovora između klijenata i banke. Značajna promena koju je doneo novi zakon odnosi se na pravo učesnika u platnom prometu da imaju više računa kod jedne ili više banaka, pri čemu sami biraju nosioce platnog prometa kod kojih će voditi svoje račune i imaju mogućnost slobodnog raspolaganja sredstvima sa tih računa. Ovim je monopolizovan dosadašnji

⁴⁶ Hadžić M.: „Bankarstvo“: Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007; str. 241.

⁴⁷ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 314.

⁴⁸ Isto, str. 315..

platni sistem u kome su se računi učesnika u platnom prometu vodili samo kod jednog unapred određenog nosioca platnog prometa (ZOP).

Klijenti koji imaju otvorene račune kod banaka, platni promet obavljaju prenosom sredstava, uplatom i isplatom. Oni mogu podizati sredstva sa računa i vršiti plaćanja do visine pokrića na računu. Izuzetak predstavljaju ona sredstva na računu čije je izvršenje izuzeto zakonom, sudskom odlukom ili odlukom nekog drugog organa. O svim promenama na računu banka je dužna da dostavlja klijentu izveštaj. Izveštaj se može dostavljati poštom, na šalteru, faksom ili elektronski i sadrži sve promene koje su nastale od poslednjeg izveštaja kao i konačni saldo. Rok za dostavljanje izveštaja za pravno lice ne može biti duži od dva dana od dana izvršene promene, dok je za fizičko lice predviđena obaveza banke da mu najmanje jednom mesečno dostavi izveštaj o svim promenama na računu.⁴⁹

Banka je dužna da svakodnevno evidentira podatke o izvršenom platnom prometu i obezbedi tačnost i ažurnost tih podataka. Informacije o stanju sredstava na računu smatraju se tajnom i mogu se saopštavati samo klijentu ili licu ovlašćenom od strane klijenta, osim u slučaju naloga suda ili drugog nadležnog organa. Banka ima pravo na nadoknadu za izvršene usluge platnog prometa koju može naplatiti iz sredstava klijenta koja se vode na računima kod nje kao depozit po viđenju, ali i iz drugih sredstava datih banci na čuvanje (npr. hartije od vrednosti).⁵⁰

Bitna novina u načinu obavljanja platnog prometa jeste mogućnost banaka da određene poslove platnog prometa mogu poveriti tzv. agentima.⁵¹ Agent može biti Narodna banka Srbije, banka, kao i drugo pravno lice koje dobije licencu NBS. Sa agentom banka zaključuje ugovor kojim reguliše njihova međusobna prava i obaveze, a posebno poslovi platnog prometa koje agent obavlja za banku, način obavljanja tih poslova, rok na koji se zaključuje ugovor kao i ostali uslovi koje ugovore banka i agent.⁵²

Zakonom je predviđeno da agent može delovati u ime banke u skladu sa njenim ovlašćenjima kao:⁵³

- ✓ posrednik u komunikaciji;
- ✓ agent banke za upravljanje ili izvršenje naloga za račun klijenata;
- ✓ mesto za prijem i slanje naloga za plaćanje koje banka šalje ili prima i kome klijenti mogu neposredno pristupiti za slanje i primanje tih naloga;
- ✓ posrednik za kliring i prenos podataka.

⁴⁹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 315.

⁵⁰ Isto, str. 315.

⁵¹ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str. 5; preuzeto 20.08.2009.

⁵² Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 315.

⁵³ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str. 5; preuzeto 20.08.2009.

4.3. PREDUZEĆA PTT SAOBRAĆAJA

Pored Narodne banke, banaka i drugih finansijskih organizacija, kao nosioci platnog prometa javljaju se i preduzeća PTT saobraćaja. Delokrug njihovih poslova platnog prometa obuhvata:⁵⁴

- ✓ primaju uplate od fizičkih lica u korist računa koji se vode kod banke i vrše isplate tim licima za račun klijenata;
- ✓ primaju uplate dnevnog pazara za račun klijenata;
- ✓ primaju obračunavaju i naplaćuju čekove po tekućim računima građana, i
- ✓ obavljaju i druge poslove platnog prometa, u skladu sa drugim zakonima.

Ovo su poslovi koje preduzeća PTT saobraćaja obavljaju i pre donošenja novog zakona. Međutim, značajnu novinu predstavlja mogućnost obavljanja platnog prometa i za pravna lica kroz ulogu ovlašćenog agenta banke. Obezbeđivanje uloge agenta pruža preduzećima PTT saobraćaja široke mogućnosti uključivanja u novi sistem platnog prometa i to:⁵⁵

- ✓ kao posrednika u komunikaciji-kroz pružanje određenih komunikacionih usluga zainteresovanim bankama, u procesu obavljanja poslova platnog prometa;
- ✓ kao mesto za prijem i slanje naloga za plaćanje-kroz mrežu šaltera pošta, upošljavanjem kadrova pošta na poslovima prijema i slanja naloga za plaćanje pravnih lica;
- ✓ kao posrednih za kliring i prenos podataka-kroz pružanje usluga prenosa podataka i drugih informatičkih usluga zainteresovanim bankama.

Prednosti koje pošte imaju u odnosu na druge potencijalne agente su pre svega, razvijena mreža šaltera pošta, kadrovski potencijali, razvijena telekomunikaciona i informatička struktura i dr.

Pošta potaje ovlašćeni agent banke za poslove platnog prometa sa pravnim licima po potpisivanju ugovora sa bankom i dobijanju dozvole od Narodne banke Srbije. Pravno lice koje želi da otvori račun, Zahtev za otvaranje računa zajedno sa neophodnom dokumentacijom predaje na šalteru pošte. Nakon provere formalne ispravnosti predatih dokumenata, ona se šalju banci.⁵⁶

Račun otvara banka. Za svaki račun, ona u dogovoru sa klijentom i PTT-om određuje poštu gde će klijent podnositi instrumente platnog prometa i podizati izvod o promenama na računu i gde da joj dostavi jedan primerak Kartona deponovanih potpisa za taj račun.

⁵⁴ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.5; preuzeto 20.08.2009.

⁵⁵ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.316.

⁵⁶ Isto, str.317.

5. OBAVLJANJE PLATNOG PROMETA

U cilju kvalitetnog obavljanju poslova platnog prometa banka obezbeđuje:

- ✓ uredne i ažurne knjigovodstveno – analitičke evidencije u okviru Plana računa za poslove platnog prometa i Kontnog okvira za banke,
- ✓ svakodnevno izveštava učesnike o stanju i prometu njihovih računa putem propisanog izvoda o stanju i prometu računa za svakog učesnika,
- ✓ dostavlja Narodnoj banci podatke o prometu u propisanoj formi i dinamici i
- ✓ vodi jedinstven registar računa učesnika sa ažurnim statusnim podacima.⁵⁷

Nalozi učesnika koje banka izvršava, prema Zakonu o platnom prometu, mogu biti:⁵⁸

- ✓ redovni bezgotovinski nalozi
- ✓ redovni gotovinski nalozi
- ✓ nalozi za prinudnu naplatu
- ✓ elektronski nalozi.

Sve navedene naloge banka izvršava u skladu sa zakonom o platnom prometu, odnosno prema Odluci o načinu obavljanja platnog prometa i Odluci o načinu obavljanja platnog prometa elektronski. Banka prima i izvršava naloge koje učesnici u platnom prometu ispostavljaju na propisanim obrascima (instrumentima), pri čemu vrši odgovarajuću kontrolu i proveru podnetih naloga, a pre svega:⁵⁹

- ✓ kontrolu ispravnosti podnetih naloga,
- ✓ proveru pokrića na računu učesnika,
- ✓ proveru istovremenosti podnetih naloga za koje postoji obaveza učesnika prema Upravi javnih prihoda RS i drugih obaveza prema državi.

Banka prima i rešava reklamacije učesnika u platnom prometu u Zakonom propisanom roku.

⁵⁷ Hadžić M.: „Bankarstvo“, Univerzitet Singidunum, Beograd,2007;str.234.

⁵⁸ Isto,str.234.

⁵⁹ Isto, str. 234.

5.1.OBAVLJANJE PLATNOG PROMETA GOTOVIM NOVCEM

Odlukom o uslovima i načinu plaćanja u gotovom novcu propisan je nov način plaćanja gotovim novcem za pravna i fizička lica koja obavljaju delatnost. Njima je dato pravo da mogu slobodno, bez ograničenja vršiti plaćanja gotovim novcem. Ova promena donela je liberalizaciju ovog segmenta poslovanja, tako da ne postoje uslovi koji se moraju ispuniti da bi se gotov novac mogao podići sa računa, niti postoje ograničenja koja su bila vezana za blagajnički maksimum.⁶⁰

Da bi se izvršila ova plaćanja neophodno je banci podneti na uvid originalnu dokumantaciju na osnovu koje se može utvrditi iznos, osnov plaćanja i njegova namena. To mogu biti različita rešenja, ugovori, računi i slična dokumenta koja banka overava i vraća donosiocu. Izuzetak od ovog pisanog pravila predstavljaju plaćanja, odnosno isplate koje glase na iznos do 50.000 dinara dnevno. Znači da za njih ne postoji obaveza donošenja bilo kakve dokumentacije banci, ali važi pravilo kao i za ostale slučajeve da se podignuta gotovina treba istog dana, a najkasnije narednog dana isplatiti za namene za koje je podignuta.⁶¹ Pore toga, podizanje gotovog novca sa tekućeg računa bez podnošenja propisane dokumentacije mogu vršiti diplomatske i konzularne misije i organizacije u okviru Organizacije ujedinjenih nacija.

Za iznose od 50.000 dinara i preko ovog, klijent uz nalog za isplatu mora podneti originalnu dokumentaciju iz koje se može videti osnov, odnosno namena plaćanja. Kao originalna dokumentacija služe:⁶²

- ✓ obračun zarada- u slučaju kada se podiže gotov novac za isplatu zarada zaposlenima
- ✓ ugovor o kooperantskim odnosima za isplate kooperantima
- ✓ ugovor o kupoprodaji kod prometa automobila, nepokretnosti isl.
- ✓ ugovor o otkupu poljoprivrednih, šumskih i drugih proizvoda, sekundarnih sirovina i druge isplate fizičkom licu za otkup navedenih proizvoda
- ✓ nalog za službeno putovanje za isplatu dnevnice
- ✓ rešenje ili odluka o plaćanju štete kod isplate naknade štete
- ✓ odluka ili rešenje o odobravanju zajmova za stambenu izgradnju, kod realizacije kredita za stambenu izgradnju
- ✓ ugovor o delu, autorskom honoraru, privremenim ili povremenim poslovima i drugim vidovima angažovanja radnika i sl.

⁶⁰ Hadžić M.: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd,2007;str 235.

⁶¹ Isto, str.236.

⁶² Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd,2006; str. 319.

Banka je dužna da na ovu dokumentaciju stavi pečat i potpis ovlašćenog radnika, a pravna lica i fizička lica koja obavljaju delatnost dužna su da čuvaju dokumentaciju o izvršenim isplatama u gotovom novcu, radi pružanja na uvid na zahtev nadležnih organa.⁶³

Svako podizanje gotovog novca u iznosu većem od 600.000 dinara mora se najaviti banci tri dana ranije. Izuzetno, kada su u pitanju isplate zarada i drugih ličnih primanja na koje se plaćaju porezi i doprinosi, ova najava nije neophodna. O svakoj najavljenoj isplati koja prelazi utvrđeni iznos, banka je dužna da istog, a najkasnije narednog dana obavesti nadležni organ. Banka je obavezna da obavesti nadležni organ i o svim pravnim licima i fizičkim licima koja obavljaju delatnost s čijih je računa kod te banke u toku kalendarskog meseca isplaćeno u gotovom novcu više od 600.000 dinara. Ovo obaveštenje banke su dužne da dostave najkasnije do 5. u mesecu za prethodni mesec.⁶⁴

Isto tako i u prethodnom sistemu, ostala je obaveza polaganja dnevnog pazara istog ili najkasnije narednog radnog dana, ali nije ostavljena mogućnost onima koji su udaljeni najmanje petnaest kilometara od najbližeg sedišta banke ili preduzeća PTT saobraćaja da uplatu pazara izvrše u roku od tri dana. Znači da su sva pravna lica i fizička lica koja obavljaju delatnost dužna da sav gotov novac, primljen po bilo kom osnovu, uplate na račun svoje banke.⁶⁵ Isto tako, ukoliko gotov novac koji su podigli sa svog računa ne isplate za namene za koje je podignut, dužna su da izvrše povraćaj neisplaćenog iznosa istog, a najkasnije narednog radnog dana.⁶⁶ Znači da više ne postoji limit do kog je dozvoljeno držanje gotovog novca u blagajni, koji je bio predstavljen u vidu visine blagajničkog maksimuma.

5.2.INSTRUMENTI UNUTRAŠNJEG PLATNOG PROMETA

Pod instrumentima unutrašnjeg platnog prometa podrazumevaju se popunjeni obrasci koji se koriste u novčanim transakcijama u korist ili na teret računa deponenata.⁶⁷ Ovi obrasci platnog prometa svoju ulogu instrumenata dobijaju tek njihovom realnom funkcijom u tokovima platnog prometa. U širem smislu, pojam instrumenata platnog prometa uključuje i obrasce koji za određenu novčanu transakciju koriste prethodne instrumente, tj. uključuje one obrasce koji imaju svoj materijalni i vrednosni iskaz, a kojima se omogućava deponentima da raspolazu novčanim sredstvima na svojim računima.

⁶³ Hadžić M.: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd,2007;str 236.

⁶⁴ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd,2006; str.320.

⁶⁵ Isto, str.320.

⁶⁶ Isto,str.320.

⁶⁷ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke,str.6; preuzeto 20.08.2009.

Odlukom o obliku, sadržini i načinu korišćenja jedinstvenih instrumenata platnog prometa, propisan su četiri instrumenta platnog prometa:⁶⁸

- ✓ nalog za uplatu,
- ✓ nalog za isplatu,
- ✓ nalog za prenos i
- ✓ nalog za naplatu.

Nalog za uplatu i nalog za isplatu su instrumenti gotovinskog platnog prometa, dok nalog za prenos i nalog za naplatu predstavljaju instrumente za bezgotovinsko plaćanje.⁶⁹ Odlukom je takođe propisano, da instrumente plaćanja, odnosno instrumente za raspolaganje sredstvima sa računa na osnovu kojih se ispostavljaju prethodno navedena četiri instrumenta platnog prometa čine:⁷⁰

- ✓ ček,
- ✓ platna kartica,
- ✓ akreditiv.

5.2.1. Nalog za uplatu

Nalog za uplatu je instrument gotovinskog platnog prometa. Koristi se za uplate gotovog novca kada klijent vrši uplatu na svoj tekući račun npr. uplate dnevnog pazara, kao i kada građani izmiruju svoje obaveze i vrše druge uplate u korist računa koji vode kod banke.⁷¹ Štampa se na samokopirajućem papiru bele boje sa crnim linijama i sastoji se od dva primerka. Prvi primerak se overen od strane banke vraća uplatiocu, a drugi ostaje banci kao dokument na osnovu koga je izvršena uplata.

Nalog za uplatu sadrži sledeće elemente:⁷²

- ✓ uplatilac
- ✓ račun primaoca
- ✓ primalac
- ✓ iznos
- ✓ oznaka valute
- ✓ svrha uplate
- ✓ model i poziv na broj (odobrenja)
- ✓ šifra plaćanja
- ✓ poziv na broj odobrenja

⁶⁸Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd,2006; str.318.

⁶⁹ Hadžić M.: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd,2007;str.242.

⁷⁰ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd,2006; str.320.

⁷¹Isto, str.320.

⁷²Isto, str.320.

- ✓ mesto i datum prijema
- ✓ datum valute
- ✓ pečat i potpis uplatioca

Slika 1. Nalog za uplatu

The form is titled "НАЛОГ ЗА УПЛАТУ" (Payment Order) and is divided into two main sections. The left section contains fields for "уплатилац" (Payer), "одредб. уплате" (Order of payment), "прималац" (Payee), and "печат и потпис уплатиоца" (Stamp and signature of the payer). The right section contains fields for "шифра плаћања" (Payment code), "валута" (Currency), "износ" (Amount), "основ прималоца" (Payee's account), and "напош и пошве на број (одобрење)" (Post and post on number (approval)). At the bottom, there are fields for "место и датум пријема" (Place and date of receipt) and "датум валуте" (Currency date). The form is labeled "Образац бр. 1" (Form No. 1) at the bottom center.

Banka popunjava datum valute, šifre plaćanja i podatke kojima overava uplatu, dok sve ostale elemente popunjava uplatilac gotovine.

5.2.2. Nalog za isplatu

Nalog za isplatu je takođe gotovinski instrument platnog prometa. Ovaj instrument koristi pravno ili fizičko lice kada podiže sredstva sa svog računa u gotovom novcu, ili kada na teret svog računa nalaže isplatu u gotovom novcu primaocu koji nema otvoren račun kod banke. Štampa se na samokopirajućem papiru bele boje sa crvenim linijama i sastoji se od dva primerka. Prvi primerak se vraća isplatiocu, dok drugi ostaje banci kao dokaz o osnovu izvršene isplate.

Nalog za isplatu je po svojoj prirodi zamenio ček koji više nije instrument platnog prometa, već instrument plaćanja.⁷³

⁷³ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 321.

Nalog za isplatu sadrži sledeće elemente:

- ✓ naziv isplatioca
- ✓ broj računa isplatioca
- ✓ naziv primaoca
- ✓ iznos
- ✓ oznaka valute
- ✓ šifra plaćanja
- ✓ svrha isplate
- ✓ poziv na broj zaduženja
- ✓ broj modela poziva na broj zaduženja
- ✓ mesto i datum prijema
- ✓ potpis primaoca, broj lične karte i mesto izdavanja
- ✓ datum valute
- ✓ pečat i potpis isplatioca (overa).

5.2.3.Nalog za prenos

Nalog za prenos je bezgotovinski instrument platnog prometa i koristi se kada dužnik nalaže banci da na teret njegovog računa prenese sredstva u korist računa poverioca, što znači da i dužnik i poverilac moraju imati otvorene račune kod iste ili različitih banaka.⁷⁴ Pored toga, ovaj nalog se koristi za prenos sredstava sa jednog na drugi račun istog klijenta, kao i za evidentiranje istog iznosa sredstava u korist i na teret istog računa po osnovu izmirenja međusobnih novčanih obaveza kao što su cesija, kompenzacija, asignacija i druge. Nalog za prenos se štampa na papiru bele boje sa crnim linijama. Sastoji se od jednog primerka na osnovu koga se vrši zaduženje jednog i odobrenje drugog računa istog klijenta, kao i zaduženje i odobrenje istog računa. Na zahtev klijenta, banka izdaje potvrdu o prijemu naloga za prenos kao i potvrdu o izvršenju tog naloga.

Nalog za prenos sadrži sledeće elemente:⁷⁵

- ✓ način izvršenja naloga-hitno
- ✓ naziv poverioca-primaoca
- ✓ broj računa dužnika-nalogodavca
- ✓ iznos
- ✓ naziv dužnika-nalogodavca
- ✓ broj računa poverioca-primaoca
- ✓ oznaka valute
- ✓ šifra plaćanja
- ✓ svrha plaćanja
- ✓ poziv na broj zaduženja

⁷⁴ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.322.

⁷⁵ Odluka o obliku, sadržini i načinu korišćenja jedinstvenih instrumenata platnog prometa: „Službeni glasnik“ 29/2002.

- ✓ broj modela poziva na broj zaduženja
- ✓ broj modela poziva na broj odobrenja
- ✓ datum valute
- ✓ mesto i datum prijema
- ✓ pečat i potpis dužnika (overa).

Slika 2. Nalog za prenos⁷⁶

Forma naloga za prenos (transfer order) sa sledećim poljima:

- Дужник — налогодавец** (Debitor — taxpayer)
- Свѣда плаћана** (Evidence of payment)
- Повѣрилѣц — прѣмѣлѣц** (Trustee — recipient)
- Печат и потпис налогодавца** (Stamp and signature of the taxpayer)
- Место и датум прѣјема** (Place and date of receipt)
- цифра плаћана** (Amount paid)
- валута** (Currency)
- износ** (Amount)
- број модела позива на број задужења** (Reference number of the call on the debt)
- број модела позива на број одобрења** (Reference number of the call on the approval)
- датум валуте** (Date of maturity)
- итно** (Urgent)

Оформе ПРЕНОС Нова Зеланд, Број чекања 020-02

Образац бр. 3

Banka neće primiti na izvršenje naloge za prenos ukoliko utvrdi da ih nisu potpisala lica ovlašćena za raspolaganje sredstvima na računu kod banke, da nisu overeni pečatom klijenta, da uz nalog nije podneta propisna dokumentacija, kao i u drugim slučajevima utvrđenih nepravilnosti.

5.2.4. Nalog za naplatu

Nalog za naplatu je instrument bezgotovinskog platnog prometa kojim poverilac inicira da se izvrši naplata sredstava sa računa dužnika i to u skladu sa ovlašćenjem dobijenim od njega. Koristi se u slučajevima naplate dospelih hartija od vrednosti i drugih instrumenata obezbeđenja plaćanja, otvorenih akreditiva, pri naplati provizije za usluge platnog prometa i drugim slučajevima.⁷⁷

Nalog za naplatu se štampa na samokpirajućem papiru bele boje sa crvenim linijama. Sastoji se od dva primerka od kojih se prvi vraća poveriocu, a drugi zadržava banka kao

⁷⁶ www.papimisvet.rs, preuzeto 02.09.2009.

⁷⁷ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 323.

osnov naplate, tj. zaduženja računa dužnika i odobrenje računa poverioca.⁷⁸ Banka je dužna da na zahtev clijenata izda potvrdu o izvršenim plaćanju.

Nalog za naplatu sadrži sledeće elemente:⁷⁹

- ✓ naziv dužnika
- ✓ broj računa dužnika
- ✓ naziv poverioca-nalogodavca
- ✓ oznaku valute
- ✓ broj računa poverioca-nalogodavca
- ✓ šifra plaćanja
- ✓ iznos
- ✓ svrha plaćanja
- ✓ poziv na broj zaduženja
- ✓ broj modela poziva na broj zaduženja
- ✓ poziv na broj odobrenja
- ✓ broj modela poziva na broj odobrenja
- ✓ datum valute
- ✓ mesto i datum prijema
- ✓ pečat i potpis poverioca-nalogodavca (overa).

Dužnik može dati ovlašćenje poveriocu da raspolaže sredstvima sa njegovog računa na osnovu menice, čeka, garancije, otvorenog akreditiva, ugovorenog ovlašćenja ili jednostranog pismenog ovlašćenja⁸⁰.

Jednostavno pismeno ovlašćenje je obrazac koji sadrži osnovne podatke o dužniku i poveriocu (naziv i broj računa), osnov za zaduženje računa, pečat i potpis ovlašćenog lica dužnika kao i ovlašćenog lica u banci, iznos sredstava i dan dospeća, tj. dan kada poverilac može da zahteva naplatu sa računa dužnika. Pismeno ovlašćenje dužnik podnosi u dva primerka svojoj banci, koja ih overava i jedan primerak vraća dužniku, a drugi zadržava za svoje potrebe kao dokaz o datom ovlašćenju. Overeni primerak ovlašćenja dužnik dostavlja poveriocu čime mu daje pravo raspolaganja iznosom sredstava na svom računu.

Kada dužnikova obaveza dospe za plaćanje, poverilac podnosi ovlašćenje svojoj banci zajedno sa nalogom za naplatu i na taj način inicira transfer zaduženja sa računa dužnika. Transfer zaduženja se zatim od banke poverioca dostavlja banci dužnika koja izvršava nalog sa računa dužnika ukoliko poseduje primerak ovlašćenja i ukoliko dužnik ima pokriće na računu. Zakonom je predviđena mogućnost da dužnik opozove ovlašćenje koje je dao poveriocu, ali pre izvršenja transakcije plaćanja, obaveštavajući svoju banku

⁷⁸ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; 323.

⁷⁹ Hadžić M.: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007; str. 245.

⁸⁰ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 324.

pismenim ili elektronskim putem o povlačenju ovlašćenja.⁸¹ S obzirom da ova mogućnost pruža poveriocu nesigurnost u pogledu realizacije naloga za naplatu na osnovu jednostranog pismenog ovlašćenja, u praksi je došlo do veoma retke primene ovog instrumenta. Zato je u novom Zakonu o platnom prometu isključena mogućnost opoziva ovlašćenja datog poveriocu od strane dužnika. Predviđeno je da banka dužnika može odbiti nalog za plaćanje samo u slučaju smrti dužnika ili gubitka njegove poslovne sposobnosti, odnosno u slučaju stečaja ili likvidacije dužnika-pravnog lica.⁸²

Propisani instrumenti platnog prometa mogu biti u pisanoj formi (obraci pravougaonog oblika i dimenzija 99 x 210), u elektronskoj formi i usmeni. Usmene instrumente platnog prometa klijent može ispostavljati banci samo ako je takva mogućnost posebno predviđena ugovorom između banke i klijenta. Da bi se izbegle moguće reklamacije, preporučuje se postojanje dokaza za ispostavljanje usmene naloge u vidu snimljenog telefonskog razgovora ili napravljene pismene beleške.

Slika 3. Nalog za naplatu⁸³

Forma naloga za naplatu (Nalog za naplatu) sa poljima za unos podataka o dužniku, izdavalcu i iznosu. Forma je podijeljena u dva glavna dela: lijevi dio za podatke o dužniku i desni dio za podatke o izdavalcu i iznosu. U gornjem desnom uglu nalazi se naslov 'НАЛОГ ЗА НАПЛАТУ'. Polja su označena slovenskim i srpskim rečima, što ukazuje na dokument iz Srbije.

Dužnik		Izdavalac	
Ime i prezime		Ime i prezime	
Adresa		Adresa	
Broj računa		Broj računa	
Iznos za naplatu		Iznos za naplatu	
Datum		Datum	

⁸¹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 325.

⁸² Isto, str.325.

⁸³ www.papimisvet.rs, preuzeto 02.09.2009.

5.3. INSTRUMENTI PLAĆANJA

5.3.1. Ček

Ček je instrument plaćanja koji se izdaje u zakonski propisanoj formi, u kojoj njegov izdavalac (trasant) daje nalog banci (trasatu), da na teret njegovog pokrića kod te banke isplati određeni iznos novca korisniku čeka (remitentu), samom izdavaocu čeka ili donosiocu. Ček koriste pravna i fizička lica za isplatu gotovog novca na teret računa izdavaoca čeka i za bezgotovinska plaćanja.⁸⁴ Bitna promena koju je doneo novi zakon je ta što ček više nije instrument platnog prometa, već instrument plaćanja na osnovu koga se ispostavljaju instrumenti platnog prometa.

Ček treba da sadrži sledeće osnovne elemente:⁸⁵

- ✓ označenje da je ček, napisano u samom slogu isprave
- ✓ bezuslovni uput da se plati određena svota novca iz transatovog pokrića
- ✓ ime onoga koji treba da plati (trasat)
- ✓ mesto gde treba platiti
- ✓ označenje dana i mesta izdavanja čeka
- ✓ potpis onoga koji je ček izdao (trasant)

Slika 4. Blanko ček⁸⁶

⁸⁴ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, Megatrend,2008; str.7.

⁸⁵ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd,2006; str.325.

⁸⁶ www.kamatika.com, preuzeto 02.09.2009.

Ček se može trasirati samo na banku ako je plativ u zemlji, a ukoliko je plativ u inostranstvu, može se trasirati i na druga lica. U slučaju da mesto plaćanja čeka nije izričito određeno, tada se smatra da je to ono mesto koje je označeno pored trasatovog imena. Ček u kome nije navedeno mesto izdanja, smatra se da je izdat u mestu koje je navedeno pored imena trasanta. Svaka isprava u kojoj nedostaje bilo koji drugi od osnovnih elemenata, ne može se smatrati čekom.

Ček se sastoji iz jednog primarka-čeka, koji ostaje kod banke kao dokument za zaduženje računa trasanta. Deo čeka-talon zadržava izdavalac čeka u čekovnoj knjižici. Talon služi kao evidencija o izdatim čekovima i sadrži podatke o datumu izdavanja, iznosu, remitentu i svrsi isplate.⁸⁷

Ček može glasiti na ime, po naredbi i na donosioca. Ček na ime je svaki onaj ček na kome je označeno ime korisnika. Ukoliko pored imena korisnika stoji "ili donosiocu" ili bilo koji drugi izraz koji isto znači, onda je reč o čeku na donosioca.⁸⁸ Ček na donosioca je i svaki onaj ček na kome nije označeno ime korisnika tj. remitenta. Ček po naredbi sadrži ispred imena korisnika klauzulu "po naredbi", što znači da se ček može isplatiti korisniku koji je naznačen na čeku ili po njegovoj naredbi nekom drugom licu.

U momentu izdavanja čeka, izdavalac mora imati pokriće na računu kod banke kod koje je deponovao novčana sredstva. Ovaj depozit može biti i u vidu kredita koji je banka stavila na raspolaganja izdavaocu čeka. Izdavanje čekova bez pokrića kažnjava se po zakonu kao prevara.

Prenos čeka se može vršiti indosamentom, cesijom, ili običnom predajom.⁸⁹ Ček se prenosi na osnovu ugovora, tj. građansko-pravnom cesijom samo ukoliko na njemu stoji klauzula "ne po naredbi", dok se običnom predajom (iz ruke u ruku) prenose čekovi na donosioca. Svi ostali čekovi mogu se prenositi indosamentom. Indosament mora biti bezuslovan i potpun, što znači da se mora odnositi na celokupan iznos naznačen na čeku. Prema formi, razlikuje se puni indosament, blanko i rekta-indosament. Puni indosament sadrži ime lica na koje se ček prenosi (indosator) potpis lica koje ga prenosi (indosanta). Ovim indosamentom ček na donosioca se može pretvoriti u ček na ime ili u ček po naredbi. Blanko indosament sadrži samo potpis indosanta tako da je dalje prenošenje čeka moguće običnom predajom. Rekta-indosament podrazumeva klauzulu "ne po naredbi" i potpis indosanta, što znači da se ček može preneti na drugoga samo putem cesije, tj. građansko-pravnog prenošenja.

Aval je izjava jednog lista (avaliste) koje svojim potpisom na čeku garantuje isplatu određenog iznosa. Avalom se može obezbediti isplata celokupne čekovne sume ili samo određenog dela. Ovo obezbeđenje može dati svako lice pa i ono koje je ček izdalo, izuzev trasata, čiji aval ne bi imao pravno dejstvo. Aval može biti pun i blanko. Pun aval sadrži

⁸⁷ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.7; preuzeto 20.08.2009.

⁸⁸ Isto, str.7.

⁸⁹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.326.

ime lica za koje se daje aval i potpis avaliste, dok kod blanko avala postoji samo potpis avaliste. Zbog toga, bilo ko osim trasata da stavi na poledini čeka izdatog na donosioca svoj potpis u nameri da ga prenese, a ne ispisujući odredbu o indosamentu, odgovara kao trasantov avalista. Ček u ovom slučaju ne gubi svojstvo čeka na donosioca.⁹⁰

Ček se plaća po viđenju. U koliko je na njemu vreme dospelosti drugačije određeno, takva isprava se ne može smatrati čekom. S obzirom da dospeva po viđenju i da je zabranjeno njegovo akceptiranje jer takva izjava ne bi imala pravnog dejstva, prezentiranje čeka vrši se samo u cilju isplate.⁹¹

Prilikom isplate čeka, banka (trasat) mora obratiti posebnu pažnju na to da ček nije falcifikovan, jer ona snosi odgovornost ukoliko isplati lažni ček. Izuzetak, gde štetu koja je proistekla iz iskupljenja preinačenog ili lažnog čeka snosi trasant preinačenog čeka, odnosno neistiniti trasant lažnog čeka je slučaj kada su bilo trasanti, bilo njihovi nameštenici kojima je povereno rukovanje čekom krivi u pogledu njegovog preinačenja, odnosno lažnog izdavanja. Zbog toga banka obično zahteva da joj se neupotrebljeni i makulirani čekovi vrate, da bude obaveštena o izdavanju čekova na veće iznose, da se na blanketima čekova stavlja šifra i slično. U cilju sprečavanja zloupotrebe svaki ček nosi odgovarajući serijski broj.

Ček se mora podneti na naplatu u određenom zakonskom roku koji je utoliko duži što je udaljenije mesto izdavanja. Tako, ukoliko je mesto izdavanja i plaćanja jedno isto, rok za podnošenje čeka za naplatu je osam dana, a ako su mesta različita-petnaest dana. Poverilac može da podnese ček na naplatu banci kod koje se vodi račun dužnika na čiji teret je izdat ček, neposredno ili putem pošte. Prilikom isplate čeka, trasat može zahtevati da mu imalac preda ček sa potvrdom na njemu da je isplaćen. Ako za izvršavanje primljenog čeka nema dovoljno sredstava, a podnosilac čeka se nije izjasnio u propratnom aktu da odbija delimičnu isplatu čeka, banka će isplatu čeka izvršiti do visine raspoloživih sredstava na računu transanta. Banka ima pravo da zahteva da se ova delimična isplata zabeleži na čeku i da se izda priznanica na isplaćenu sumu.⁹²

Opozivanje čeka je radnja kojom trasant zabranjuje trasatu da izvrši isplatu čeka iz deponovanog pokrića. Opoziv se može izvršiti kad protekne rok koji je određen za podnošenje čeka na isplatu ili ako tarasant neposredno pošalje ček trasatu koji glasi na ime ili po naredbi sa naređenjem da ga isplati licu označenom u čeku, a opozivanje stigne trasatu pre nego što je to naređenje izvršeno. Banka kao trasat, dužna je da isplati ček ukoliko nema opoziva i po isteku roka naplate. Imalac čeka je međutim, po isteku ovog roka lišen prava regresa, tj. podnošenja čeka na isplatu izdavaocu ili ostalim čekovnim dužnicima u slučaju da banka ne isplati ček delimično ili u celini.⁹³

⁹⁰Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd,2006;., str. 327.

⁹¹ Isto, str.327.

⁹² Isto, str. 328.

⁹³www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke,str.8; preuzeto 20.08.2009.

Imalac čeka može vršiti regres protiv trasanta, indosanata i avalista ukoliko je odbijena isplata čeka koji je podnesen na vreme. Podnošenje na isplatu i neisplata moraju biti utvđeni javnom ispravom ("protest zbog neisplate") ili potpisanom trasatovom izjavom na čeku da odbija njegovu isplatu sa navođenjem datuma kada je ček podnet na naplatu.⁹⁴ Ova izjava se mora uneti u registar protesta u protestnom roku o čemu protestni organ stavlja potvrdu na čeku, tj. negovom alonžu. Protest zbog ne isplate mora se podići pre nego što proteče rok za podnošenje na isplatu. Ako ček koji je podnet na isplatu poslednjeg dana roka za podnošenje ne bude isplaćen, protest se može podići još i prvog radnog dana koji sledi za ovim. Regresni zahtev imaoca čeka protiv trasanta i indosanata zastareva u roku od šest meseci od proteka roka za podnošenje na isplatu, a regresni zahtevi indosanata jednih protiv drugih i protiv trasanta zastarevaju za šest meseci od dana kada je indosant iskupio ček ili od dana kada je kod suda postupljeno protiv njega.

Imaoci čeka podižu čekovne tužbe u cilju zaštite svojih prava. Regresna tužba se podnosi kada imalac čeka nije naplatio ček i pored preduzimanja zakonom određenih radnji. Umesto da podigne regresnu tužbu imalac može uz povraćaj čeka ostvariti tražbinu koja je proistekla iz pravnog odnosa koji je bio osnov izdavanja ili prenosa čeka i to u redovnoj parnici protiv trasanta ili svoga neposrednog indosanta. Ostvarenje tražbine iz osnovnog odnosa imalac čeka može vršiti i onda kada nisu ispunjeni uslovi za regres ili je ovaj zastareo. Međutim, u ovom slučaju, imaocu se od njegovog potraživanja odbija iznos štete koju je tuženi dužnik pretrpeo zbog neblagovremenog ili propuštenog podnošenja čeka. Kad više ne postoje uslovi za podizanje tužbe iz osnovnog posla, u čekovnom pravu se može podići tužba zbog ne osnovanog bogaćenja.⁹⁵

Ček koji je sa prednje strane precrtan sa dve paralelne linije koje idu iz donjeg levog u gornji desni ugao, naziva se barirani ček. Barirani ček je instrument bezgotovinskog plaćanja i koristi se za prenos sredstava sa računa nalogodavca-trasanta na račun korisnika-remitenta. Njega imalac može iskoristi samo na taj način što će ga podneti banci na naplatu.⁹⁶ Uz barirani ček, podnosilac čeka na naplatu dostavlja spisak bariranih čekova i nalog za naplatu (obrazac br.4), koje banka, ukoliko se ne odnose na njene klijente, šalje banci kod koje se vodi poslovni račun izdavaoca bariranog čeka i to istog dana preporučenim pismom.

Precrtavanje bariranog čeka može biti opšte i posebno. Precrtavanje je opšte, ako između paralelnih linija stoji samo "banka", što znači da nije imenovana jedna određena, tako da se ček može naplatiti preko bilo koje banke. Ako je između ovih linija navedena određena banka koja treba da isplati čekovni iznos, precrtavanje čeka je posebno. Imalac takvog čeka može ga naplatiti samo preko te banke, ali ima pravo da odredi neku drugu

⁹⁴ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.8; preuzeto 20.08.2009.

⁹⁵ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.329.

⁹⁶ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.8; preuzeto 20.08.2009..

banku da tu naplatu izvrši. Opšte precrtavanje se može pretvoriti u posebno, dok obrnuto nije moguće.⁹⁷

Trasant, kao i svaki imalac čeka, može zabraniti da se ček isplati u gotovom novcu. To se postiže ispisivanjem na prednjoj strani čeka, preko sloga, izraza "samo za obračun". U ovom slučaju ček se može naplatiti samo putem obračuna sa trasatom ili sa licem koje ima račun kod trasata. Pomoću obračunskog čeka, trasant izdaje nalog trasatu (banci) da zaduži njegov račun za određeni novčani iznos, a u korist remitenta. Za razliku od drugih čekova, obračunski ne može biti izdat na donosioca, a s obzirom da se uneta klauzula ne može poništiti, obračunski ček se ne može pretvoriti u gotovinski.

Sa stanovišta lica koje vrši plaćanje, ček je interesantan zbog vremenskog intervala od dana izdavanja čeka do dana zaduženja njegovog računa. Bezgotovinakim plaćanjem putem čeka izbegavaju se opasnosti krađe novca i habanja novčanica, a istovremeno, sredstva deponovana u banci nose kamatu. Međutim, za imaoce često postoji problem naplate zbog toga što izdavalac čeka može u trenutku naplate čeka biti nelikvidan. Ovaj problem se rešava na različite načine kojima se garantuje isplata po čeku. Tako klijenti banke mogu dobijati čekove koje su u suštini već platili, jer je za određeni iznos njihov račun unapred zadužen, odnosno blokirano je pokriće radi zaštite sigurnosti naplate čeka o roku dospelosti.⁹⁸

Pokriveni ček se izdaje po osnovu unapred izdvojenih sredstava na poseban račun kod banke. Ovaj ček izdaje banka kod koje se vodi račun, ali po prethodnom prenošenju odgovarajućeg iznosa sredstava sa njegovog tekućeg računa na poseban račun kod banke.⁹⁹ Imaoce pokrivenih čekova mogu ih podneti na naplatu banci kod koje se vode njihovi računi, ili direktno banci kod koje se vodi račun izdavaoca čeka na čiji je teret ček izdat. Posle isteka roka od šest meseci od dana kada se ček mora podneti na isplatu, banka će odbiti njegovu isplatu i na zahtev klijenta izvršiti povraćaj prenetih sredstava na osnovu kojih je ček izdat na njegov tekući račun. Povraćaj prenetih sredstava može se izvršiti i pre odbijanja isplate pokrivenog čeka, ukoliko klijent podnese zahtev i priloži neiskorišćene pokrivene čekove radi njihovog poništenja. Na ovaj način korisnik čeka ima sigurnost njegove naplate, ali je zato izdavalac u mnogo nepovoljnijem položaju jer unapred izdvaja sredstva sa svog računa.

Kao garancija isplate čeka mogu se koristiti i tzv. čekovne garantne kartice. Imalac čekova mora da ima i plastičnu karticu koju mu izdaje banka kao svom klijentu. Nju imalac čeka prezentira zajedno sa čekom, čime se korisniku čeka garantuje isplata od strane banke isplatioca.¹⁰⁰

⁹⁷ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 329.

⁹⁸ Isto, str. 330.

⁹⁹ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str. 8; preuzeto 20.08.2009.

¹⁰⁰ Isto, str. 9.

Bez obzira što je ček veoma rasprostranjen instrument plaćanja, smatra se da će ga biti sve manje u upotrebi usled brojnih finansijskih i tehnoloških inovacija.

5.3.2. Platne kartice

Platna kartica je instrument bezgotovinskog načina plaćanja i instrument za podizanje gotovog novca kod izdavaoca kartice ili preko bankomata. To je mali komad plastike koji sadrži neko sredstvo za identifikaciju, što omogućava osobi na koju kartica glasi da je koristi za navedene namene. U našoj zemlji upotreba plastičnih kartica je prilično zastupljena, i očekuje se da će one u sve većem obimu zamenjivati čekove i gotovinu.¹⁰¹

Platne kartice se mogu podeliti u tri grupe:¹⁰²

- ✓ kreditne kartice
- ✓ debitne kartice
- ✓ unapred plaćene kartice

Kreditne kartice sadrže određeni kreditni limit koji potrošač može koristiti prilikom kupovine robe ili povlačenjem gotovine. To znači da je banka odobrila vlasniku kreditne kartice unapred određenu kreditnu liniju. Plaćanje kreditnim karticama može se vršiti svima onima koji su sa izdavaocem tih kartica stupili u ugovorenu obavezu da će pri njihovom prezentiranju davati imaocu robu ili usluge. Pri tome je vlasnik kreditne kartice dužan uz prezentaciju kreditne kartice da potpiše račun koji prodavac robe ili davalac usluga dostavlja izdavaocu kreditne kartice od koga vrši naplatu u ugovorenom roku.

Klijent banke kome je banka izdala kreditnu karticu ima odvojen račun po kreditnoj kartici od njegovog tekućeg računa. On obično na mesečnoj osnovi dobija stanje na računu kartice. Odobreni kredit, tj. dužnički saldo na tom računu može se u celosti isplatiti na kraju meseca ili se može isplaćivati u ratama, pri čemu neizmireni dug prelazi u produženi kredit na koji banka naplaćuje kamatu.¹⁰³ Pored toga, neke banke naplaćuju i godišnju taksu ili članarinu od vlasnika kartice.

Debitna kartica omogućava njenom vlasniku da direktno zaduži svoj račun kod banke. Vlasnik ove kartice posle kupovine nema period slobodnog kredita. To znači da komitent putem daljinskih komunikacionih veza povlači novac sa svog tekućeg računa kod banke, bez potrebe da fizički dođe u banku. Debitne kartice mogu se koristiti u trgovinskim radnjama koje su snadbene POS terminalima ili bankarskim automatima (ATM). Vlasnik debitne kartice koji povlači novac ili vrši plaćanje za kupovinu roba ili usluga, odmah se zadužuje na svom računu kod banke. Upravo zbog tog trenutnog zaduženja

¹⁰¹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 330

¹⁰² Isto, str. 331.

¹⁰³ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str. 8; preuzeto 20.08.2009.

računa potrošača koje se obavlja korišćenjem online veze sa kompijuterskim centrom, debitne kartice su povoljne za prodavce, odnosno davaoce usluga, na čiji se račun takođe trenutno transferišu sredstva. Međutim, vlasnik debitne kartice ima mogućnost korišćenja sredstava samo do iznosa pokrića na svom računu kod banke.

Unapred plaćene kartice sadrže kompijuterski čip na koji se "ubacuje" iznos novca sa računa vlasnika kartice ili gotovinksom naplatom od njega. Na ovim karticama je dakle, uskladištena određena vrednost, odnosno unapred uplaćena sredstva koja su na raspolaganju klijentu. Prilikom kupovine roba ili korišćenja usluga taj iznos se smanjuje korišćenjem terminala na prodajnim mestima. Unapred plaćene kartice mogu biti jednonamenske i višenamenske. Jednonamenske kartice su obično jednokratne tako da se po iskorišćavanju na njima uskladištenih vrednosti ne mogu "dopuniti" i ponova koristiti (kartice sa telefonske govornice, za parking, mobilne telefone...). Za razliku od ovih, višenamenske kartice se mogu "puniti" i one se koriste kao opšte sredstvo plaćanja na mestima koja su snadbivena specijalnim terminalima.¹⁰⁴

Unapred plaćene kartice predstavljaju jedan od oblika elektronskog novca. Ali ovde spadaju samo višenamenske unapred plaćene kartice, zbog toga što elektronski novac poseduje dve osnovne karakteristike: unapred uplaćena novčana sredstva od strane vlasnika elektronskog novca i široka prihvatljivost te elektronske vrednosti u plaćanjima za robu i usluga. Prema tome, unapred plaćene kartice kojima se vrši samo jednonamenska plaćanja ne spadaju u koncept elektronskog novca.

Da bi vlasnik elektronskog novca mogao da ga koristi za plaćanje, on mora prethodno da kupi određenu vrednost elektronskog novca u zamenu za konvencionalni novac. Kupovinom elektronskog novca on vrši "plaćanje unapred", jer unapred kupuje željeni iznos elektronskog novca koji će kasnije upotrebljavati za plaćanja, za razliku od debitnih kartica gde vlasnik vrši "plaćanje kasnije".

Kod platnih kartica sigurnost je obezbeđena putem ličnog identifikacionog broja koji se sastoji od digitalnih znakova i ugrađen je na magnetnu traku ili čip, u zavisnosti od vrste kartice. Po ovom kriterijumu, kartice se mogu podeliti na kartice sa magnetnom trakom i inteligentne kartice (smart kartice).¹⁰⁵

Standardne plastične kartice sadrže magnetnu traku na kojoj je upisan PIN (identifikacioni broj) vlasnika kartice, njegovo ime, broj računa i limit korišćenja kartice. Inteligentne kartice su istog oblika kao i standardne, ali sadrže ugrađen silicijumski mikroprocesorski čip koji daje, ovoj kartici bitne prednosti u odnosu na kartice sa magnetnom trakom: mogućnost korišćenja više funkcija sa jednom karticom, smanjenje zloupotreba, donošenja offline odluka i online kontrola. Smart kartica je u stanju da registruje znatno veći broj informacija nego kartica sa magnetnom trakom, ima mogućnost donošenja odluka po već određenim pravilima programiranim na čipu bez potrebe da se kontaktira

¹⁰⁴ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.9; preuzeto 20.08.2009.

¹⁰⁵ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.332.

izdavaoc kartice, čime se ne opterećuju komunikacione linije, a sam proces se ubrzava. Izdavalac kartice može kontrolisati korišćenje smart kartice i nakon njenog izdavanja. Tako, ukoliko je neki korisnik kartice vremenom izgubio određeni kredibilitet koji je posedovao, izdavalac može poslati komandu za blokiranje određene funkcije prilikom prvog online pristupa kartice hostu izdavaoca. Na ovaj način je znatno povećana kontrola korišćenja kartica od strane njihovog izdavaoca, a postojanje mikroprocesora sa sigurnosnim mehanizmima svodi mogućnost kopiranja i zloupotrebe na najmanju moguću meru.¹⁰⁶

Srbija se izdvaja od ostalih zemalja Balkana kada je u pitanju zastupljenost platnih kartica i u odnosu na izveštaj NBS, krajem juna u Srbiji bilo oko 5,8 miliona platnih kartica, 2.679 bankomata i 60.607 trgovina koje imaju terminale za plaćanje karticama.¹⁰⁷

Takođe, u Srbiji postoje značajne regionalne razlike u korišćenju platnih kartica, najviše zbog slabijeg razvoja infrastrukture i manjeg finansijskog obrazovanja stanovništva, na primer, prema istraživanju Masterindeks Srbija, 65 odsto aktivnih korisnika iz Beograda plaća karticom nekoliko puta nedeljno, dok je taj procenat u centralnoj Srbiji i Vojvodini 45 odsto.¹⁰⁸

Od 100 aktivnih korisnika kartica iz Beograda, njih 32 najčešće koristi kartice na benzinskim pumpama, 19 najčešće plaća karticom u restoranima, a samo njih troje koristi kartice za kupovinu putem interneta.¹⁰⁹

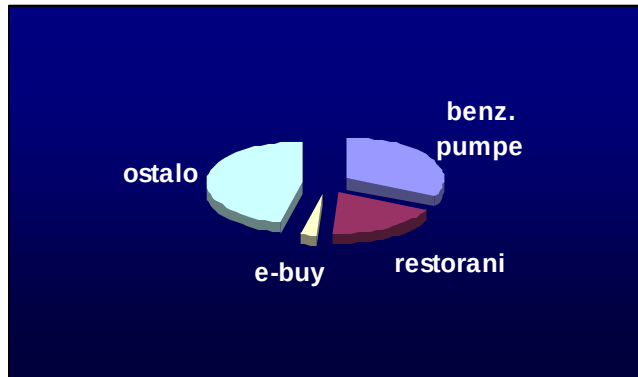
¹⁰⁶ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 333.

¹⁰⁷ <http://www.mtsmondo.com/ekonomija/>, pročitano 03.09.2009.

¹⁰⁸ <http://www.mtsmondo.com/ekonomija/>, pročitano 03.09.2009.

¹⁰⁹ <http://www.mtsmondo.com/ekonomija/>, pročitano 03.09.2009.

Slika 4. Upotreba platnih kartica u Beogradu¹¹⁰

U Centralnoj Srbiji, od 100 aktivnih korisnika, njih 23 koriste kartice najčešće na benzinskim pumpama, samo osmoro pretežno u restoranima, a nijedan ne kupuje na Internetu.¹¹¹

5.3.3. Akreditiv

Akreditiv je instrument plaćanja kojim klijent daje nalog banci kod koje ima otvoren račun da određena sredstva, uz određene uslove, stavi na raspolaganje određenom pravnom ili fizičkom licu kod iste ili druge banke.¹¹² Akreditiv kao instrument plaćanja u zemlji može biti običan, dokumentarni ili robni, opozivi i neopozivi i permanentni.

Obični akreditivi su karakteristični po tome što isplata sume na koju glase nije uslovljena ispunjenjem određenih uslova. Za razliku od njih, dokumentarni akreditivi su takvi, kod kojih korisnik akreditiva mora podneti banci odgovarajuću dokumentaciju da bi mogao da raspolaze njima. Znači da je ispunjenje akreditivne obaveze u ovom slučaju vezano za prezentaciju akreditivnih dokumenata. Njima korisnik akreditiva dokazuje da je postupio po dogovorenim uslovima. Koja dokumenta je dužan da podnese banci, određuje se u samom nalogu za otvaranje akreditiva. To mogu biti trgovačke fakture, razna otpremna dokumenta kao što su tovarni list, konosman, taloni otpremnica kojima se dokazuje izvršenje isporuke robe, kao i dokumenta o osiguranju i druga dokumenta koja se predvide u akreditivu.¹¹³

¹¹⁰ Podaci za izradu chart-a preuzeti sa <http://www.mtsmondo.com/ekonomija/>.

¹¹¹ www.mtsmondo.com/ekonomija/, pročitano 03.09.2009

¹¹² www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.9; preuzeto 20.08.2009.

¹¹³ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.334.

Opzivi akreditiv je karakterističan po tome što se mogu izmeniti uslovi njegovog korišćenja i može biti poništen bez prethodnog obaveštavanja i saglasnosti korisnika akreditiva. Međutim, ako je akreditiv neopoziv, nalogodavac ga ne može opozvati niti menjati dogovorene uslove bez prethodnog pristanka korisnika. Ali to ne znači da ovi mogu neograničeno dugo trajati. Naime, na svakom akreditivu mora biti naznačen rok trajanja. On se kod opozivnog akreditiva može označiti određenim datumom ili akreditiv važi "do opoziva", dok se neopozivi akreditiv ne može otvoriti sa rokom važenja do opoziva. Akreditiv se može otvoriti sa najdužim rokom važenja od jedne godine ukoliko je u pitanju opozivi, dok rok neopozivnog akreditiva može biti i duži od jedne godine.¹¹⁴

Permanentni (trajni) akreditiv se obnavlja dnevno, nedeljno ili mesečno do isteka roka trajanja. On je karakterističan po tome što se po iscrpljivanju akreditivnog iznosa ne gasi, već se automatski obnavlja tj. vraća na prvobitni iznos svakog dana, nedelje ili meseca.¹¹⁵ Prilikom njegovog otvaranja nalogodavac određuje posle kog vremenskog intervala će se obnavljati, kao i rok njegovog trajanja. Kod permanentnih dnevnih akreditiva, banka koja je otvorila akreditiv na računu nalogodavca rezerviše nadeljni, odnosno mesečni iznos akreditiva. Tako banka kod koje se koristi dnevni permanentni akreditiv, obavezna je da se pridržava uslova korišćenja akreditiva i da dozvoljava isplate u toku jednog dana za podnete naloge samo do iznosa na koji je otvoren akreditiv. Klijent koji nije iskoristio celokupni akreditivni iznos prethodnog dana, nema pravo korišćenja neiskorišćenog dela iznosa narednih dana. Kod permanentnog akreditiva, kao rok trajanja može se odrediti da važi do opoziva ili do određenog roka koji može biti duži od jedne godine.

Klijent koji zahteva otvaranje akreditiva, podnosi banci kod koje se vodi njegov račun nalog akreditiva, koji mora biti potpisan od strane lica ovlašćenih za raspolaganje sredstvima sa računa klijenta. Banka po zahtevu klijenta otvara akreditiv na podnetom obrascu u četiri primerka. Prvi primerak ostaje banci nalogodavca kao dokument na osnovu koga je otvoren akreditiv. Drugi primerak-izveštaj o otvaranju akreditiva predaje se nalogodavcu, a treći i četvrti se dostavljaju banci korisnika akreditiva. Ona treći primerak-izveštaj nosiocu, zadržava za sebe, a četvrti primerak-izveštaj korisniku, dostavlja korisniku akreditiva.

Kada banka korisnika primi nalog o otvaranju akreditiva, o tome odmah obaveštava klijenta-korisnika akreditiva. Pri svakoj isplati sa akreditiva, korisnik na nalogu za isplatu upisuje broj akreditiva. Njegovo korišćenje srestava po otvorenom akreditivu je identično korišćenju sredstava na računu, s tim što korisnik akreditiva ne može izdavati barirane čekove i naloge za naplatu na teret tih sredstava i prilikom svake isplate dužan je da podnese svoj primerak akreditiva da bi se na njemu upisao iskorišćeni iznos. Kada je u pitanju isplata po dokumentarnom akreditivu, tada banka najpre kontroliše da li je korisnik akreditiva podneo dokumenta koja su navedena u akreditivu. Ukoliko su uslovi ispunjeni, nalog se izvršava i banka korisnika akreditiva šalje poštom dokumentaciju sa

¹¹⁴Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 335.

¹¹⁵ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.9; preuzeto 20.08.2009.

propratnim pismom banci nalogodavca, koja se po prijemu, istog dana dostavlja nalogodavcu.

Kada se akreditiv iskoristi u celini, ili ako korisnik akreditiva pismeno obavesti svoju banku da ga više neće koristiti, banka od njega zahteva da vrati svoj primerak akreditiva. Nakon upoređivanja isplaćenih iznosa koji su evidentirani na poledini akreditiva, jedan primerak se vraća banci kod koje je akreditiv otvoren. Pored isplate akreditivnog iznosa korisniku i otkazom od strane korisnika, akreditiv se gasi i protekom ugovorenog roka trajanja kao i ispunjenjem uslova za prevremeno gašenje akreditiva koje nalogodavac predvideo u samom akreditivu. Opozivi akreditiv se može ugasiti bilo kada i to opozivom kako banke, tako i nalogodavca.¹¹⁶

¹¹⁶ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.336.

6.TRANSAKCIJE PLAĆANJA

Instrumenti platnog prometa kao unapred utvrđeni i oštampani obrasci, popunjavanjem postaju nalozi za plaćanje čijim se podnošenjem banci inicira transakcija plaćanja. Učesnik u platnom prometu može dostavljati naloge za plaćanje nosiocu platnog prometa na različite načine: na obrascima, na magnetnim nosiocima, računarskom komunikacijom ili usmenim putem. Shodno tome, propisane su tri forme naloga za plaćanje:¹¹⁷

- ✓ nalog u pisanoj formi,
- ✓ elektronski nalog,
- ✓ usmeni nalog.

Bez obzira na formu, svaki nalog za plaćanje mora da sadrži podatke o izdavaocu i primaocu naloga i njihovim bankama, podatke o iznosu, kao i druge propisane podatke. Za usmeno ispostavljanje naloga za plaćanje neophodno je da je takva mogućnost predviđena ugovorom o otvaranju i vođenju računa između banke i klijenta.

Pod transakcijom plaćanja podrazumeva se prenos novčanih sredstava sa računa dužnika na račun poverioca, kao i prenos novčanih sredstava sa računa dužnika poveriocu-isplata sredstava poveriocu u gotovom novcu. Transakcija plaćanja inicira nalogodavac podnošenjem banci naloga da izvrši određenu transakciju. Banka koja prima ovaj nalog za plaćanje kojim se inicira transakcija plaćanja naziva se inicijalna banka. Prijemna banka je svaka banka koja primi nalog za plaćanje pošiljaoca, dok ona banka koja je identifikovana u nalogu za plaćanje, u kojoj se izvršava transakcija za plaćanje je odredišna banka.¹¹⁸

Zavisno od toga ko je inicijator transakcije, dužnik ili poverilac, transakcija može biti:¹¹⁹

- ✓ transfer odobrenja, ili
- ✓ transfer zaduženja,

a u zavisnosti od toga da li se računi dužnika i poverioca nalaze u istoj ili različitim bankama:

- ✓ interni transfer ili
- ✓ međubankarski transfer.

¹¹⁷ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.9; preuzeto 20.08.2009.

¹¹⁸ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.337.

¹¹⁹ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.10; preuzeto 20.08.2009.

6.1. TRANSFERI ODOBRENJA I ZADUŽENJA

Transfer odobrenja je transakcija plaćanja koju inicira dužnik. On izdaje nalog za plaćanje svojoj banci i daje joj instrukciju za transfer sredstva s njegovog računa poveriocu, ili na račun poverioca.¹²⁰ Zakonom je definisano da je primalac pravno ili fizičko lice čija banka treba da primi poslednji nalog za plaćanje. U transferu odobrenja, nalogodavac je dužnik, primalac je poverilac, inicijalna banka je banka dužnika, dok je banka poverioca- odredišna banka. Za prenos novčanih sredstava sa svog računa na račun poverioca, dužnik podnosi svojoj banci nalog za prenos, što znači da pošiljalac daje direktan nalog svojoj banci za prenos sredstava na banku primaoca, a instrukcije i novac idu u istom smeru.

Transfer odobrenja je izvršen kada se izvrši plaćanje odredišnoj banci poverioca. Odredišna banka je dužna da poveriocu (primaocu) odmah odobri iznos koji je primila, osim u slučaju da se iz naloga ne može identifikovati primalac, a najkasnije narednog bankarskog dana posle dana izvršenja transfera. Bankarski dan je onaj deo dana u kome je banka otvorena za prijem, obradu i prenos naloga za plaćanje. Isplata primaocu je neopoziva i konačna kada je odredišna banka izvršila isplatu ili ukoliko je preuzela obavezu da to učini.

Transfer zaduženja je transakcija plaćanja koju inicira poverilac na osnovu ovlašćenja koje je dužnik dao svojoj banci i svom poveriocu. U transferu odobrenja nalogodavac je poverilac, a primalac je dužnik. Inicijalna banka je banka poverioca, dok je banka dužnika odredišna banka. Ovde poverilac daje instrukcije svojoj banci da naplati sredstva sa računa dužnika što znači da u transferu zaduženja instrukcije i novac imaju suprotan smer.¹²¹

Transfer zaduženja je izvršen kada odredišna banka zaduži dužnikov račun u skladu sa instrukcijama primljenim u nalogu za plaćanje. Ukoliko banka dužnika ne zaduži njegov račun tj. ne postupi po instrukcijama koju je primila, transfer zaduženja se smatra izvršenim posle zaključivanja bankarskog dana. Banka dužnika može odbiti nalog za plaćanje uz dužnost da o tome obavesti banku poverioca, koja zatim obaveštava nalogodavca o odbijanju naloga. Inicijalna banka u ovom slučaju ima pravo da naplati od nalogodavca (poverioca) sredstva koja mu je prenela na račun na osnovu naloga za plaćanje, ili može povući kredit koji mu je prethodno odobrila. Ukoliko je banka dužnika izvršila pogrešno odbijanje naloga za plaćanje, ona za to odgovara dužniku.

¹²⁰ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.10; preuzeto 20.08.2009.

¹²¹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 338.

Pogrešnim odbijanjem naloga za plaćanje smatra se njegovo odbijanje i pored toga:¹²²

- ✓ što je odredišna banka obavještena da je primalac-dužnik dao ovlašćenje za transfer zaduženja
- ✓ što je odredišnoj banci izvršena adekvatna identifikacija naziva i broja računa primaoca-dužnika
- ✓ što primalac-dužnik ima pokriće na računu.

Kada primi sredstva na svoj račun, banka poverioca se zadužuje prema njemu, a ukoliko mu je odobrila privremeni kredit, on postaje konačan. Prenos sredstava sa računa inicijalne banke na račun nalogodavca pre izvršenja transfera zaduženja smatra se privremenim, a banka nalogodavca ima obavezu da poveriocu prenese sredstva na njegov račun dok se konačno ne odobri njen račun.

Nalog za plaćanje može se otkazati i povući od strane pošiljaoca ili ovlašćenog lica u ime pošiljaoca, dostavljanjem prijemnoj banci naloga za otkazivanje. Ovaj nalog se mora dostaviti na vreme, tako da omogućava da otkazivanje naloga za plaćanje inicira pre izvršenja instrukcija sadržanih u njemu. Nalog za plaćanje koji prijemna banka nije izvršila smatra se povučenim istekom trećeg bankarskog dana od kada je primila nalog ili od datuma valute (uzima se kasniji datum), kada prijemna banka sazna o smrti pošiljaoca ili o gubitku njegove poslovne sposobnosti, kao i donošenjem rešenja o oduzimanju dozvole za rad prijemnoj banci ili rešenja o likvidaciji, odnosno stečaju. Povlačenje i otkazivanje naloga za plaćanje ne može se vršiti ukoliko je već izvršena transakcija plaćanja.¹²³

Novim zakonom o platnom prometu predviđene su određene izmene odredbi koje se tiču transfera zaduženja. Ovu transakciju inicira poverilac ne samo na osnovu ovlašćenja dobijenog od dužnika, već i na osnovu dospelih hartija vrednosti ili menica. Bitna izmena je da u ovom transferu poverilac ne daje instrukciju svojoj banci, već banci dužnika da naplati sredstva sa dužnikovog računa. Ovo znači da banka poverioca u transferu zaduženja neće više biti inicijalna banka, dok će banka dužnika i inicijalna i odredišna banka. Banka dužnika je dužna da izvrši nalog za plaćanje koji je izdao poverilac samo ako joj podnese dospelu hartiju od vrednosti, menicu ili ovlašćenje kojim ga je dužnik ovlastio da primi sredstva. Posle izvršenja transfera zaduženja, banka poverioca prenosi sredstva na račun poverioca, mada mu sredstva može preneti i ranije u vidu privremenog kredita koji postaje konačan tek nakon izvršenja transfera.

¹²² Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 338.

¹²³ Isto, str. 339.

6.2. INTERNI I MEĐUBANKARSKI TRANSFERI

U transakciji plaćanja, računi dužnika i poverioca mogu biti u istoj banci, ili u različitim bankama i u zavisnosti od toga, razlikuju se interni i međubankarski transferi.

Interni transfer predstavlja prenos sredstava između računa dužnika i poverioca koji se vode u istoj banci. Osnovna karakteristika ovih plaćanja je da se njihovim izvršavanjem ne menja novčani potencijal banke kod koje se vode ovi računi. U internom transferu izdaje se samo jedan nalog za plaćanje s obzirom da je inicijalna banka istovremeno i odredišna.¹²⁴

Znači da su učesnici u internom transferu: nalogodavac, banka u ulozi inicijalne i odredišne banke i primalac. Prenos sredstava sa računa dužnika na račun poverioca mora se izvršiti odmah, odnosno najkasnije u toku istog dana.

Za privredne subjekte, najbitnije pitanje predstavlja utvrđivanje momenta kada se smatra da je dužnik izvršio svoju obavezu. U internom transferu, plaćanje se smatra izvršenim kada banka zaduži račun dužnika. Istovremeno sa zaduženjem računa dužnika, banka odobrava sredstva poveriocu čiji se račun nalazi u istoj banci, odnosno poverilac odmah dobija sredstva na svom računu. Brzina kojom će banka staviti sredstva na raspolaganje poveriocu zavisi od same banke, njene spremnosti i mogućnosti, što je bitan faktor konkurencije među bankama.¹²⁵

Međubankarski transfer predstavlja plaćanje između računa dužnika u jednoj banci i računa poverioca u drugoj banci.¹²⁶ Putem ovog transfera, znači, izvršavaju se plaćanja između računa koji se nalaze u različitim bankama. Za razliku od postupka koji je važio u prethodnom sistemu, u novom sistemu platnog prometa predviđena je obaveza banaka da se pre izvršenja odobrenja na račun klijenta koji prima sredstva, prethodno međusobno poravnaju.

Učesnici u međubankarskom transferu su:¹²⁷ nalogodavac, inicijalna banka, odredišna banka, primalac, a mogu biti uključena i jedna ili više posredničkih banaka. Kada inicijalna banka vrši obračun direktno sa odredišnom bankom, transakcija plaćanja se obavlja preko bar jedne posredničke banke. S obzirom da se u ovom transferu obavezno pojavljuje najmanje još jedan "treći učesnik", međubankarski transfer podrazumeva izdavanje najmanje dva naloga za plaćanje. Banka koja izvršava nalog za plaćanje pošiljaoca, izdaje odgovarajući nalog posredničkoj banci, a poslednji nalog za plaćanje šalje se odredišnoj banci. Što je više posrednika, pojavljuje se i više naloga za plaćanje,

¹²⁴ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.10; preuzeto 20.08.2009.

¹²⁵ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 340.

¹²⁶ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.10; preuzeto 20.08.2009.

¹²⁷ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 340.

jer svaka strana učesnik drugoj strani učesnici u transferu izdaje svoj nalog i za njega snosi odgovornost.

Tabela 1. Vrednost međubankarskog i internog platnog prometa¹²⁸
1.04.2009.-30.06.2009.

Naziv banke	Vrednost međuban. PP	Vrednost internog PP	Ukupno
ALPHA Bank	25.694.999.986,15	17.888.592.863,85	43.583.592.850,00
BANCA INTESA	285.643.538.758,14	237.038.883.215,87	522.682.421.974,01
ERSTE BANK D	29.691.378.504,22	47.058.259.909,26	76.749.638.413,48
HYPO ALPE-ADRIA-BANK	72.284.927.871,83	55.652.520.449,99	127.937.448.321,82
JUGOBANKA JUGBANKA"	260.697.700	102.569.443	363.267.143,00
KBC BANKA	19.090.437.064,13	9.821.027.893,62	28.911.464.957,75
KOMERCIJALNA BANKA	296.303.566.387,59	123.456.362.259,95	419.759.928.647,54
KOSOVSKO METOHIJSKA BANKA	1.936.154.328,69	1.274.473.054,55	3.210.627.383,24
MARFIN BANK"	6.415.715.820	1.715.082.777	8.130.798.597,00
"MERIDIAN BANK	34.315.067.029,91	9.289.962.965,37	43.605.029.995,28
"METALS-BANKA"	18.279.439.431,96	34.490.923.764,84	52.770.363.196,80
MOSKOVSKA BANKA	284.478.472,76	298.711.574,74	583.190.047,50
OPPORTUNITY BANKA	445.483.614,96	179.679.961,28	625.163.576,24
PRIVREDNA BANKA	15.408.983.926	17.795.379.984	33.204.363.910,00
PRIVREDNA BANKA	2.855.581.829,83	3.414.560.267,77	6.270.142.097,60
ProCredit BANK	172.688.660.901,45	57.118.376.522,56	229.807.037.424,01
RAIFFEISEN BANKA	137.935.165.038,27	366.945.243.884,43	504.880.408.922,70
SRPSKA BANKA"	7.232.795.891,48	5.328.666.773,48	12.561.462.664,96
UNICREDIT BANK SRBIJA	113.041.650.315,75	67.246.723.920,76	180.288.374.236,51
VOJVODANSKA BANKA	70.425.675.294	136.093.558.468	206.519.233.762,00
ČAČANSKA BANKA	31.984.305.175,34	29.143.664.281,36	61.127.969.456,70

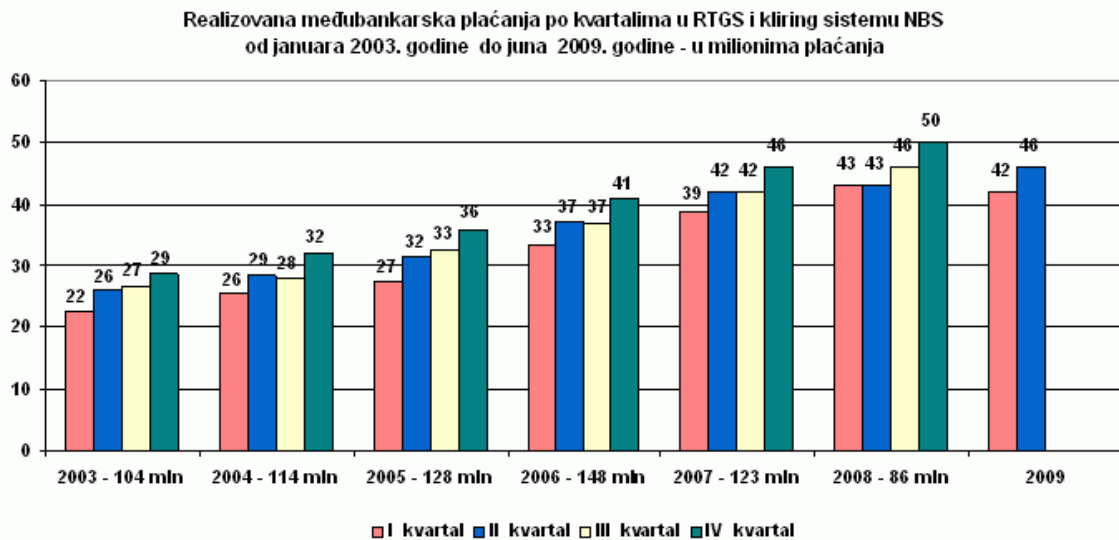
Međubankarski obračun obavlja Narodna banka Srbije. Ona prima od banaka naloge za plaćanje koje zavodi u evidenciju, tzv. lista čekanja prema datumu dospeća i redosledu prijema. Međubankarska plaćanja obavljaju se preko obračunskih računa banaka koji se vodi kod NBS i to na dva načina:¹²⁹

- ✓ kao bruto obračun- obračun u realnom vremenu po bruto principu (RTGS- Real Time Gross Settlement)
- ✓ kao neto obračun- kliring.

¹²⁸ www.nbs.rs, sektor za platni promet; preuzeto 03.09.2009.

¹²⁹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 340.

Slika 6. Međubankarska plaćanja u RTGS i kliring sistemu¹³⁰

Bruto obračun podrazumeva prijem i izvršavanje pojedinačnih naloga za plaćanje banaka u najkraćem mogućem vremenu od momenta njihovog prijema i to do visine pokrića na obračunskom računu. U ovom elektronskom sistemu, procesiranje platnih transakcija vrši se kontinuelno i instantno i zbog toga predstavlja obračun u realnom vremenu. Transfer novca vrši se po bruto metodi budući da svaka pojedinačna platna instrukcija povlači poseban transfer novca između obračunskih računa kod Narodne banke, ali samo pod uslovom da na računu banke ima dovoljno pokrića za dotični novčani transfer.¹³¹

Obračunom u realnom vremenu po bruto principu mogu se izvršavati svi nalozi za plaćanje, a obavezno nalozi čiji iznos prelazi 120.000 dinara kao i nalozi kojima se vrši podizanje gotovine iz trezora Narodne banke. Obračun ovih naloga vrši se direktnim zaduživanjem obračunskog računa kod NBS i istovremenim odobravanjem ovih sredstava obračunskom računu banke u kojoj se nalazi račun poverioca.

U slučaju bruto poravnanja, svako pojedinačno plaćanje biće izvršeno preko računa banke kod NBS, odnosno neće biti prebijanja međusobnih potraživanja i dugovanja između banaka.

Da bi banka učestvovala u RTGS sistemu potrebno je da podnese Narodnoj banci zahtev za priključenje, da prijavi bankarski kod za identifikaciju (BIC kod) koji će koristiti u RTGS sistemu, ispuni određene tehničke uslove i standarde za povezivanje sa ovim sistemom, prijavi lica ovlašćena po poslovima bruto obračuna i zaključi ugovor sa

¹³⁰ www.nbs.rs, preuzeto 29.08.2009.

¹³¹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 341.

Narodnom bankom Srbije.¹³² Pri obavljanju poslova obračuna banka mora obezbediti mere sigurnosti i zaštite za šta zadužuje jednog zaposlenog tzv. administratora zaštite. Mere sigurnosti se odnose posebno na zaposlene koji učestvuju u obavljanju poslova platnog prometa i na kontrolu obrade podataka i operacija vezanih za rad sa RTGS sistemom. Komunikacija između banaka i Narodne banke ostavaruje se porukama za plaćanje koje se formiraju u SWIFT formatu i izvršavaju se prioritetima od 1 do 99, pri čemu je 1 najviši, 99 najniži prioritet. Transakcije sa obrađuju i izvršavaju odmah posle prijema u RTGS sistem, ali do visine pokrića na obračunskom računu. Ukoliko na njemu nema dovoljno sredstava za izvršenje transakcije, a transakcija je sa prioritetom od 1 do 49, ona se stavlja u red za čekanje da bi se izvršila nakon priliva sredstava prema prioritetu i vremenu slanja do kraja obračunskog dana. Ako se ne stvore uslovi da se ovaj nalog izvrši do kraja obračunskog dana, on se vraća pošiljaocu kao neizvršen. Međutim, ukoliko je transakcija sa prioritetom od 50 do 99, ona se odmah vraća pošiljaocu. Pošiljalac ima pravo da opozove poruku za plaćanje koja je u redu za čekanje, kao i sa promeni njen prioritet. RTGS sistem prima i izvršava transakcije učesnika u toku radnog vremena koje je utvrđeno.¹³³

Tabela 2. Dnevni terminski plan¹³⁴

Početak dana	8.30-9.00
Razmena poruka za plaćanja	9.00-17.30
Razmena poruka za plaćanja za sledeći dan	16.30-17.30
Opoziv neizvršenih poruka za plaćanja	17.30-17.35
Izdavanje izvoda računa	17.35-18.00
Arhiviranje	18.00-20.00
Kraj dana	20.00

Banka može biti isključena iz RTGS sistema i to privremeno ili trajno. Narodna banka Srbije će trajno isključiti banku iz ovog sistema ukoliko kontrolom utvrdi da banka ne ispunjava uslove za posedovanje licence za obavljanje platnog prometa, kao i ako utvrdi da su ispunjeni uslovi za gašenje njenog računa. Banka će biti privremeno isključena iz RTGS sistema ako se ne pridržava propisanih operativnih pravila, ako je nelikvidna duže vreme u toku obračunskog dana, izaziva problema u radu ovog sistema ili povredi neku od odredbi ugovora potpisanog sa Narodnom bankom o učešću u RTGS sistemu. Banka će biti isključena iz sistema sve do otklanjanja razloga za isključenje. Narodna banka

¹³² www.megatrend-info.com, Skripta IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.10; preuzeto 20.08.2009.

¹³³ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 342.

¹³⁴ Hadžić M.: „Bankarstvo“; Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007; str. 250.

može trajno isključiti iz RTGS sistema i onu banku koja je više puta u toku godine bila privremeno isključena.¹³⁵

Neto obračun podrazumeva prijem pojedinačnih naloga za plaćanje i grupe naloga za plaćanje, radi obračuna multilateralnih neto inosa za poravnanje koji se obavlja na obračunskim računima banke. To znači da je kliring takva procedura poravnanja plaćanja između banaka pri kojoj se potraživanja i obaveze svake pojedinačne banke prebijaju (kompenzuju) u toku radnog dana, tako da se definitivna plaćanja na kraju poslovnog dana vrše samo u nekompenziranim iznosima. Za funkcionisanje neto obračuna potrebna je posebna institucija tzv. klirinška kuća preko koje se vrši organizacija i operacionalizacija ovog netting sistema. Ovu funkciju vrši Narodna banka Srbije, koja multilateralna neto poravnanja obavlja preko svog Klirinškog centra. Uloga Klirinškog centra ogleda se ne samo u utvrđivanju multilateralnih neto pozicija banaka, već i u prenosu informacija RTGS servisu Narodne banke Srbije o neto poziciji banaka radi unosa na račune za njihovo poravnanje.¹³⁶

Neto obračunom mogu se izvršavati samo nalozi za plaćanje koji na iznos do 120.000 dinara.¹³⁷ U sistemu neto obračuna svaka banka izravnavava svoju ukupnu neto poziciju u odnosu na sve ostale banke učesnice multilateralnog poravnanja. Tada se pojavljuje samo jedan unos poravnanja na računu svake banke. Na ovaj način banka se može pojaviti ili kao neto isplatilac, ili kao neto primalac sredstava, mada postoji mogućnost da banka ima nultu poziciju, kada su sve njene obaveze i potraživanja potpuno prebijeni u multilateralnom kliringu tako da je njena pozicija jednaka nuli.

Da bi banka učestvovala u neto obračunu ona mora biti uključena u sistem multilateralnog kliringa, a uslov za to je, pre svega učešće u RTGS sistemu. Ostali uslovi odnose se na ispunjenje tehničkih standarda za povezivanje sa kliringom, na prijavljivanje lica ovlašćenih po poslovima obračuna, na zaključivanje ugovora sa Narodnom bankom Srbije i sl. Kao i u RTGS sistemu, potrebno je da banka preduzme adekvatne mere zaštite i sigurnosti za čije sprovođenje će zadužiti i ovlastiti administratora zaštite. U cilju obezbeđivanja neophodne likvidnosti za neto obračun, kako ne bi došlo do zastoja u plaćanjima usled nepoklapanja potraživanja i obaveze svake banke na dnevnoj bazi, predviđeni su određeni limiti. Zato Narodna banka, pre početka svakog klirinškog ciklusa odobrava svakom učesniku limit za negativnu neto poziciju iz multilateralnog obračuna u kliringu i rezerviše odgovarajući iznos na teret sredstava učesnika u RTGS sistemu. Učesnik ima pravo da zahteva povećanje ili smanjenje limita u skladu sa svojim potrebama, ali njegova negativna neto pozicija nijednog trenutka ne sme biti veća od odobrenog limita.¹³⁸

¹³⁵ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 342.

¹³⁶ Isto, str. 343.

¹³⁷ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str. 11; preuzeto 20.08.2009.

¹³⁸ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 343.

Komunikacija se u kliringu ostvaruje porukama koje se mogu dostavljati pojedinačno za svako plaćanje ili za grupu plaćanja. Primljene validne poruke se obrađuju ukoliko ispunjavaju uslove za učešće u kliringu, evidentiraju se na obračunskim računima za kliring, samo ako negativna neto pozicija ne prelazi određeni limit. Ako negativna neto pozicija pređe odobreni limit, poruka se stavlja u red za čekanje da bi se izvršila po obezbeđenju sredstava. Za poruke koje se na kraju klirinškog dana nalaze u redu za čekanje, kliring šalje pošiljaocu poruku o odbijanju primljene poruke. Istu poruku pošaljalac dobija odmah ukoliko se obradom njegove poruke utvrdi da ne ispunjava uslove za kliring.¹³⁹

Neto stanja obračunskih računa učesnika u kliringu utvrđuju se za svaki klirinški ciklus, posle isteka vremena predviđenog za prijem poruka. Posle izvršenog obračuna, na osnovu neto stanja računa daju se nalozi za izvršenje multilateralnih neto pozicija u RTGS sistemu. Ove pozicije mogu biti pozitivne ili negativne. Izvršenje pozitivnih multilateralnih neto pozicija obavlja se istovremenim zaduženjem obračunskog računa kliringa u RTGS sistemu i odobravanjem obračunskog računa u RTGS sistemu, dok se za izvršenje negativnih zadužuje račun u RTGS sistemu, a odobrava obračunski račun kliringa u RTGS sistemu.¹⁴⁰ Posle svakog klirinškog ciklusa, učesnicima se dostavlja izveštaj o izvršenim transakcijama i pojedinačne poruke za plaćanja koje oni šalju jedni drugima. Učesnici u kliringu imaju pravo reklamacije na izvršene transakcije, ali samo ako stignu najkasnije prvog radnog dana od dana obrade.

Banka može biti trajno isključena iz kliringa ukoliko ne ispunjava bilo koji uslov za članstvo u njemu. Ako banka postupa suprotno propisanim pravilima i zaključenom ugovoru sa Narodnom bankom, ili izaziva tehničke probleme u radu kliringa, ona će najpre biti opomenuta. Ukoliko ne otkloni utvrđene nepravilnosti, biće privremeno isključena iz kliringa, a ako nastavi sa navedenim prekršajima, sledi mera trajnog isključenja. Učesnik se može ponovo uključiti u kliring po ispunjenju uslova zbog kojih je isključen.

Izvršenje međubankarskih naloga u kliringu podrazumeva njihovo izvršenje do kraja obračunskog dana, u tri klirinčka ciklusa, pa ovaj način izvršavanja naloga pruža sporiji prenos sredstava nego RTGS sistemu. Sa druge strane, i ako je RTGS sistem tehnološki najsavršeniji i stoga najbrži, on zahteva znatno veću likvidnost banaka da bi mogao da funkcioniše. Tako i kliring i RTGS sistem imaju svoje prednosti i mane noseći sa sobom određene rizike međubankarskog poravnanja.

¹³⁹ , Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 344.

¹⁴⁰ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.11; preuzeto 20.08.2009..

Slika 5. Vrednost prometa u RTGS i kliring sisitemu¹⁴¹

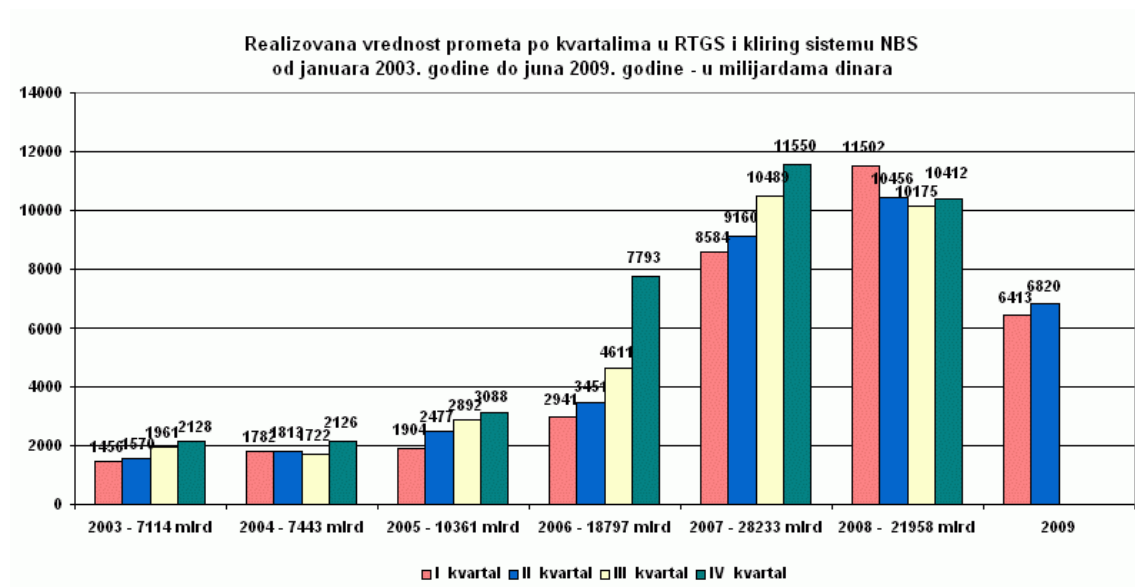

Tabela 3. Dnevni terminski plan kliringa¹⁴²

Početak dana	8.30-9.00
Razmena poruka za plaćanja za prvi Ciklus	9.00-11.00
Kliring (prvi ciklus)	11.00-11.30
Razmena poruka za plaćanja za drugi ciklus	11.30-13.30
Kliring (drugi ciklus)	13.30-14.00
Razmena poruka za plaćanja za treći, Poslednji ciklus	14.00-16.00
Priprema za treći, poslednji ciklus	16.00-16.15
Kliring (treći, poslednji ciklus)	16.15-16.30
Razmena poruka za plaćanja za sledeći dan	16.30-17.30
Opoziv neizvršenih poruka za plaćanja	17.30-17.35
Izdavanje izvoda računa	17.35-18.00
Arhiviranje	18.00-20.00
Kraj dana	20.00

¹⁴¹ www.nbs.rs, preuzeto 29.08.2009.

¹⁴² Hadžić M.: „Bankarstvo“, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2007; str. 251.

Rizik međubankarskog neto poravnjanja javlja se usled mogućnosti da neka banka ne izvrši svoju neto obavezu iz multilateralnog kliringa. U tom slučaju, rizik se može ispoljiti kao rizik likvidnosti i kao kreditni rizik. Kada jedna od banaka ne izvrši svoje obaveze iz multilateralnog poravnjanja, banke koje su trebale da prime sredstva od ove banke automatski dobijaju manje iznose sredstava, ili se čak pretvaraju iz primaoca u isplatioca sredstava. Ukoliko se u kratkom roku ne obezbede sredstva za islatu, kao posledica nelikvidnosti, dolazi do lančanih problema u funkcionisanju kliringa. Kreditni rizik javlja se u slučaju da banka primalac sredstava u neto obračunu, odobri klijentu plaćanje iz minusa, s obzirom da očekuje priliv sredstava do kraja dana. Ako banka isplatilac ne izmiri svoju obavezu, banka primalac neće dobiti očekivana sredstva koja je već isplatila svom klijentu.¹⁴³

Da bi se obezbedila zaštita od ovih rizika, Narodna banka je uvela kao jednu od mera podelu naloga na naloge malih i velikih iznosa. Pri tome je propisala da samo nalozi malih iznosa mogu ići preko kliringa, dok veliki nalozi i gotovinske isplate obavezno idu u RTGS obračun. Međutim, ova mera je nepouzdana iz razloga što činjenica da je nalog mali, ne mora da znači da će negativne pozicije banaka biti male. Pored toga, banke mogu usitnjavati velike naloge i na taj način sa velikim brojem malih naloga napraviti veliku negativnu neto poziciju u kliringu. Mera isključenja banke iz kliringa je efikasna, ali deluje sa zakašnjenjem kada banka već ima veliki minus na računu. Kao mera obezbeđenja nije predviđen sporazum o podeli gubitka, odnosno nedostajuće likvidnosti u neto obračunu. Ovim se određuje maksimalni iznos gubitka koji je svaka banka obavezna da primi na sebe ukoliko neka banka učesnica u kliringu nije u stanju da izvršava svoje obaveze. Po isključenju te banke iz kliringa, pošto nema sporazuma dolaziće do sudskih arbitraža.¹⁴⁴

Preko RTGS sistema se izvršavaju nalozi velikih vrednosti i gotovinske isplate. Kada bi i mali nalozi prolazili kroz ovaj sistem, prethodni rizici ne bi postojali. Međutim, kako RTGS sistem uključuje i efekte iz kliringa kroz koji prolaze mali nalozi, to se rizici neto obračuna odražavaju i na bruto obračun. Naime, ukupna neto pozicija banke iz neto obračuna, koja nije predvidljiva, transferiše se po bruto obračunu tako da se može desiti da neki veliki nalozi ne budu obračunati ili da čak bude minus na računu. Na ovaj način se rizik nelikvidnosti prenosi iz kliringa u RTGS sistem. Sa druge strane, i RTGS sistem ima svoje nedostatke zbog kojih se zadržava upotreba neto obračuna. Za izvršavanje naloga za plaćanja po bruto obračunu potrebna je mnogo veća likvidnost banaka pošto se sredstva odmah prenose, tako da nema implicitno odobrenog kredita bankama isplatiocima. Tako mnoge transakcije ne bi bile izvršene zbog nedostatka sredstava ukoliko ne bi postojao kliring.¹⁴⁵

¹⁴³ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.345.

¹⁴⁴ Isto, str. 346.

¹⁴⁵ Isto, str. 346.

7.OBRAČUNSKA PLAĆANJA

U kategoriju obračunskih plaćanja spadaju izmirivanja međusobnih dužničko-poverilačkih odnosa učesnika u platnom prometu putem:¹⁴⁶

- ✓ poravnanja (kompenzacijom)
- ✓ ustupanja potraživanja (cesijom)
- ✓ upućivanja (asignacijom)
- ✓ prenosa hartija od vrednosti.

Plaćanje međusobnih obaveza i potraživanja na jedan od ovih načina vrši se kao transakcija plaćanja između klijenata nalogom za prenos i spada u obračunski oblik plaćanja.

7.1.KOMPENZACIJA

Kompensacija predstavlja jedan od načina gašenja obligacija, odnosno prestanak uzajamnih obaveza putem poravnanja jedne drugom. Ona se može sprovoditi kada dve strane imaju jedna prema drugoj u isto vreme i požaj dužnika i položaj poverioca. Tako, umesto da svaka od njih izvrši prema onoj drugoj svoju obavezu, vrši se poravnanje dugova i to do iznosa duga koji je manji. Na ovaj način kompensacija zamenjuje dve isplate, jer bi u suprotnom svaka strana morala da plati drugoj ono što duguje. Ona omogućava gašenje međusobnih obaveza bez efektivnog plaćanja ako su obaveze i potraživanja između tih strana jednake, a ukoliko nisu, manja obaveza se u celini gasi dok se iznos veće obaveze smanjuje za poravnati deo i samo ta razlika se izmiruje redovnim procesom plaćanja. Posmatrano sa pravnog aspekta, kopenzacija može biti zakonska, sudska i ugovorna, a sa aspekta broja klijenata može biti bilateralna i multilateralna.¹⁴⁷

Zakonska kompensacija je kompensacija koja je utvrđena zakonom, koja nastaje u slučajevima koji su propisani zakonom i to kada se steknu zakonom propisani uslovi.¹⁴⁸ Dejstvo ove kompensacije nastaje upućivanjem kompenzacione izjave od jedne strane drugoj, ali od dana kada su stečeni uslovi za njeno sprovođenje.

¹⁴⁶ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.11; preuzeto 20.08.2009.

¹⁴⁷ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 347.

¹⁴⁸ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.11; preuzeto 20.08.2009.

Uslovi za zakonsku kompenzaciju su:¹⁴⁹

- ✓ uzajamnost potraživanja, odnosno obaveza
- ✓ istovetnost (jednorodnost) potraživanja, odnosno obaveza
- ✓ dospelost potraživanja, odnosno obaveza
- ✓ izjava jedne od strana da želi da izvrši poravnanje.

Zakonskom kompenzacijom se mogu poravnati uzajamne obaveze odnosno potraživanja, što znači da se dve strane (lica, organizacije) jedna prema drugoj pojavljuju u isto vreme i kao dužnik i kao poverilac, tako da dužnik može da poravna potraživanje koje ima prema poveriocu s onim što ovaj potražuje od njega. Obe strane treba da duguju odnosno potražuju stvari istog roda, iste vrste, pri čemu se podrazumeva da te stvari imaju isti kvalitet. Neophodnost dospelosti znači da su obe obaveze odnosno potraživanja dospela za naplatu, da je došao rok za naplatu, što znači da se ne mogu kompenzovati nedospela i buduća potraživanja- obaveze. Da bi došlo do zakonske kompenzacije, kad se steknu svi ovi uslovi, potrebno je da bilo koja strana izjavi onoj drugoj da želi da izvrši kompenzaciju što čini slanjem kompenzacione izjave. Putem zakonske kompenzacije ne mogu se prebijati ona dugovanja odnosno potraživanja za čiju kompenzaciju postoje pravne prepreke. Tu spada:¹⁵⁰

- ✓ ono što se ne može zapleniti
- ✓ stvari ili vrednosti koje se moraju vratiti, ako su dužniku date na čuvanje ili na posudu, ili ih je dužnik uzeo ili zadržao bespravno
- ✓ naknada nematerijalne štete (pričinjene oštećenjem zdravlja ili prouzrokovanjem smrti)
- ✓ potraživanje koje potiče iz zakonske obaveze izdržavanja.

Sudske kompenzacija je kompenzacija koja nastaje na osnovu sudske odluke. Kada se tužilac obrati sudu protiv dužnika, dužnik može istaći prigovor u kome se navodi da i on prema tužiocu ima određeno potraživanje. Sud svojom odlukom utvrđuje postojanje uzajamnosti potraživanja i vrši njihovo prebijanje, a tužbeni zahtev smanjuje do iznosa moguće kompenzacije.¹⁵¹

Ugovorna kompenzacija nastaje ugovorom o kompenzaciji uz saglasnost obe strane. Ovom kompenzacijom mogu se poravnati sva potraživanja, odnosno obaveze: istorodna, raznorodna, dospela, nedospela, zastarela. Na ovaj način ne mogu se kompenzovati jedino ona dugovanja- potraživanja čije je poravnanje zakonom zabranjeno.¹⁵²

¹⁴⁹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 347.

¹⁵⁰ Isto, str. 348.

¹⁵¹ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.12; preuzeto 20.08.2009..

¹⁵² Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 348.

Bilateralna kompenzacija je kompenzacija u kojoj učestvuju dva klijenta. To znači da jedna strana ima obaveze prema drugoj strani uz istovremeno potraživanje od te druge strane. Putem bilateralne kompenzacije gase se dve uzajamne obaveze prebijanjem jedne drugom. Multilateralna kompenzacija podrazumeva učešće više klijenata u kompenzaciji. Ukoliko u prebijanju učestvuju npr. tri strane, tada jedna strana duguje drugoj strani, druga strana duguje trećoj, a treća njoj.¹⁵³ U ovom slučaju kompenzacijom bi se ugasile tri obaveze. U multilateralnoj kompenzaciji moraju učestvovati najmanje tri strane, a može ih biti neograničen broj pri čemu se međusobnim prebijanjem gasi onoliko obaveza koliko ima učesnika.

Novčane obaveze koje su izmirene putem kompenzacije evidentiraju se najmanje jednom mesečno, a najkasnije na kraju meseca kod banke kod koje učesnik u kompenzaciji ima otvoren račun. Ukoliko ima više otvorenih računa kod više banaka, dovoljno je da ovo plaćanje evidentira preko jednog računa kod jedne od banaka. U ovu svrhu, učesnik u kompenzaciji na osnovu izjave o kompenzaciji ispostavlja nalog za prenos kojim vrši odobrenje i zaduženje svog računa za određeni iznos. Sprovođenje naloga za evidentiranje obaveza izmirenih putem kompenzacije moguće je i ukoliko su blokirani računi preko kojih se vrši to evidentiranje.¹⁵⁴

7.2. CESIJA

Cesija je ustupanje potraživanja, odnosno prenos prava potraživanja sa poverioca na drugo lice. Ona nastaje ugovorom između poverioca, kao nosioca prava potraživanja i lica na koje se prenosi pravo potraživanja.¹⁵⁵

Za punovažnost cesije potrebna je saglasnost i starog i novog poverioca. Saglasnost dužnika nije potrebna jer on zadržava sva prava prema novom poveriocu koja je imao i u odnosu na starog: pravo prigovora, zastarelost potraživanja, izmirenje obaveze putem kompenzacije i slično. Ali dužnik treba da bude obavešten o cesiji da bi znao kome treba da izmiri svoju obavezu. To treba da učini stari poverilac dostavljanjem dužniku primerka ugovora ili pismenog obaveštenje. Ovaj momenat je bitan jer od trenutka obaveštenje dužnika, cesija proizvodi svoje pravno dejstvo prema njemu. Ukoliko dužnik nije obavešten o cesiji i izvrši svoju obavezu prema ranijem poveriocu, on se oslobađa obaveze, a novi poverilac se tada može obratiti samo starom poveriocu, ali ne i dužniku.

¹⁵³ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.348.

¹⁵⁴ Isto, str.349.

¹⁵⁵ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.12; preuzeto 20.08.2009..

U cesiji učestvuju tri strane:¹⁵⁶

- ✓ poverilac koji ustupa potraživanje-cedent ili ustupilac
- ✓ novi poverilac na koga se prenosi potraživanje-cesionar ili prijemnik
- ✓ dužnik po potraživanju –cesus.

Znači da cesijom cedent prenosi svoje potraživanje od cesusa na cesionara. Pri tome, ugovorom se mora precizno odrediti koje potraživanje, od kojeg dužnika i koji se iznos prenosi. Ustupilac je dužan da preda prijemniku dokaz o postojanju ustupljenog potraživanja. Ako uz potraživanje koje se prenosi cesijom postoje i sporedna prava, ona takođe prelaze na cesionara.

Prenosom potraživanja, ustupilac gubi pravo da zahteva od dužnika ispunjenje obaveze, a prijemnik zauzima njegovo mesto i stiče sva prava koja je imao stari poverilac. Odnos između cedenta i cesionara zavisi od toga da li je ugovor o cesiji teretan ili dobročin. Cesija je teretna ako poverilac ustupi svoje potraživanje prijemniku uz naknadu ili time plati neki raniji dug koji ima prema njemu, a ukoliko to nije slučaj, cesija je dobročina (npr. poklon). U slučaju teretne cesije, cedent odgovara cesionaru samo za postojanje potraživanja u momentu ustupanja, ali ne i za naplativost tog potraživanja, sem kada je to posebno ugovoreno. Ali ako je cesija dobročina, onda nema ovih odgovornosti ustupioca.¹⁵⁷

Posebni oblici ustupanja potraživanja prema Zakonu o obligacionim odnosima su:¹⁵⁸

- ustupanje umesto ispunjenja ili radi naplaćivanja
- ustupanje radi obezbeđenja.

Ustupanje umesto ispunjenje javlja se kada dužnik umesto ispunjenja svoje obaveze ustupa poveriocu svoje potraživanje. On se oslobađa obaveze u trenutku zaključivanja ugovora o cesiji. U slučaju kada dužnik ustupa svome poveriocu potraživanje samo radi naplaćivanja, njegova obaveza se gasi tek kada poverilac naplati ustupljeno potraživanje. Ovde dužnik ustupljenog potraživanja svoju obavezu može da izvrši ustupiocu bez obzira što je obavešten o cesiji. Kada je cesija izvršena radi obezbeđenja prijemnikovog potraživanja prema ustupiocu, prijemnik je dužan da se stara o naplati ustupljenog potraživanja i da ostatak naplaćenog potraživanja iznad sopstvenog potraživanja preda ustupiocu.

¹⁵⁶ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str. 349.

¹⁵⁷ Isto, str. 350.

¹⁵⁸ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str. 12; preuzeto 20.08.2009.

Cesijom se mogu prenositi u principu, sva potraživanja. Postoje međutim, izuzetci, tako da se ne mogu cedirati:¹⁵⁹

- ✓ potraživanja čije je prenošenje zabranjeno zakonom
- ✓ potraživanja koja potiču iz zabranjenih ugovora
- ✓ sporedne tražbine, ukoliko se ne prenesu zajedno sa glavnim potraživanjem
- ✓ potraživanja koja su vezana za ličnost poverioca
- ✓ potraživanja koja potiču iz ugovora iz čije prirode proizilazi da nisu prenosiva.

Dužnik u cesiji, svoju obavezu ispunjava plaćanjem. On podnosi banci nalog za prenos kojim nalaže prenos sredstava sa svog računa na račun novog poverioca-cesionara. Cedent takođe izdaje nalog za prenos kojim se evidentira određeni iznos sredstava na teret i u korist njegovog računa. Izvršenjem cesije zatvaraju se dva dužničko-poverilačka odnosa: cesus prema cedentu i cedent prema cesionaru.¹⁶⁰

Zakon o platnom prometu ne pruža cedentu mogućnost da izvrši prenos potraživanja ukoliko je njegov račun u blokadi, dok je u prethodnom sistemu postojala mogućnost isplate isključivo zarada i drugih ličnih primanja kod blokiranih preduzeća putem cesije.

7.3. ASIGNACIJA

Asignacija predstavlja obračunsko plaćanje kojim jedno lice, uputilac (asignat) ovlašćuje drugo lice, upućenika (asignat) da za njegov račun izmiri obavezu trećem licu, primaocu uputa (asignatar).¹⁶¹

Da bi bila pravosnažna, na asignaciju moraju da pristanu sva tri klijenta. Asignatar stiče pravo da zahteva od asignata izmirenje obaveza tek kad on izjavi da prihvata uput. Tada nastaje novi obligacioni odnos između asignata i assignanta koji je nezavisan od odnosa između assignatara i assignanta. Znači da asignacija proizvodi dejstvo prema svim licima između kojih nastaje.

Upućujući asignata da izvrši obavezu, assignant ga u isto vreme i ovlašćuje da to učini. Osnov ovog upućivanja i pristanka asignata može biti različit. Ako je assignat dužnik assignantov, pristajući da izvrši isplatu trećem licu, on u stvari plaća svoj dug koji ima prema assignantu. Za asignaciju u ovom slučaju nije neophodan pristanak assignatora. On je dužan da izvrši uput do iznosa svog duga pod uslovom da mu to nije ni u čemu teže od izmirenja obaveze direktno assignantu. Kada assignat izvrši isplatu assignataru, njegov dug prema assignantu se gasi, odnosno smanjuje. Ako assignat nije dužnik assignantov po nekom osnovu, prihvatajući asignaciju on daje zajam assignantu ili mu čini poklon. Odnos

¹⁵⁹ Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.350.

¹⁶⁰ Isto, str.351.

¹⁶¹ www.megatrend-info.com, Skripta_IPP-Unutrašnji platni promet i banke, str.12; preuzeto 20.08.2009.

između asignanta i asignata naziva se odnos pokrića jer pokazuje da li asignant za ono što plaća asignat ima pokriće kod njega.¹⁶²

Asignatar kao primalac uputa, ukoliko je poverilac asignanta, nije dužan da pristane na uput koji mu je učinio njegov dužnik u cilju ispunjenja obaveza, ali je dužan da ga obavesti o odbijanju asignacije. Ukoliko prihvati uput, asignantova obaveza se ne gasi sve dok asignat stvarno ne isplati asignataru, zbog toga što asignat u ovom slučaju, kao dužnik, odgovara za naplativost potraživanja. Prema tome, ako se desi da asignatar ne uspe da naplati svoje potraživanje od asignata, on ima pravo da zahteva naplatu od asignanta. Asignatar kao poverilac asignantov može da odbije uput, ali nema pravo da ga opozove ukoliko ga je već prihvatio, niti asignant može da opozove ovlašćenje koje je dao asignataru da izvršenje primi u svoje ime. Međutim, ukoliko asignant nije dužnik asignatarov, asignatar može da odustane od uputa čak i ako je već izjavio da ga prima i asignant ima pravo na opoziv datog ovlašćenja. Odnos između asignanta i asignatara naziva se valutni odnos, jer isplata, koju prima asignatar obično se sastoji u određenoj sumi novca.¹⁶³

Odnos između asignata i asignatara nastaje u momentu kada asignat da izjavu da prihvata da izvrši isplatu po osnovu asignacije. Asignat ima pravo da odbije uput, ali ukoliko je uput izdat na osnovu njegovog duga asignatu, dužan je da ga izvrši do iznosa tog duga, inače snosi štetne posledice odbijanja. Posle datog prihvatanja, asignat nema pravo da opozove uput.

Asignacijom mogu da se izmiruju sve vrste obaveza pod uslovom da su jednorodne i dospele na plaćanje. Učesnici u asignaciji najčešće su u međusobno dužničko-poverilačkom odnosu, tako da je asignatar poverilac asignanta, asignat dužnik asignata. Znači da asignacija podrazumeva najmanje tri učesnika, gde je jedna strana samo poverilac, druga samo dužnik, a treća i dužnik i poverilac. Izvršavanjem asignacije tada se gasi dve obaveze: asignanta prema asignataru i asignata prema asignantu.¹⁶⁴

Za izmirenje obaveza asignacijom učesnici podnose naloge za prenos. Asignat ovim nalogom nalaže prenos sredstava sa svog računa na račun asignatara, a asignant zadužuje i istovremeno odobrava svoj račun. Nalog za prenos asignat može da podnese posle izvršenog plaćanja od strane asignata s obzirom da tada prestaje njegova obaveza prema asignataru.

U asignaciji može na ovaj račun učestvovati i mnogo veći broj subjekata, pri čemu je jedan učesnik samo poverilac a jedan samo dužnik, dok svi ostali učesnici imaju međusobni dužničko-poverilački odnos. Pri tome se obaveze podmiruju, odnosno naplaćuju potraživanja do visine najmanje obaveze, odnosno potraživanja.

¹⁶² Živković A., Stanić R., Krstić B.: „Bankarsko poslovanje i platni promet“; Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006; str.351.

¹⁶³Isto, str.352.

¹⁶⁴Isto, str.353.

☒ *Prilog br.1- Karton deponovanih potpisa*

☒ *Prilog br.2.-OP obrazac*

☒ *Prilog br.3- Provizije banaka pri plaćanju mesečnih računa (istraživanje tima www.kamatica.com)*

Prilog br.1. Karton deponovanih potpisa¹⁶⁵

KARTON DEPONOVANIH POTPISA

Naziv klijenta banke

Sedište, adresa i telefon klijenta banke

Broj računa klijenta banke

Datum kad je Banka overila Karton deponovanih potpisa

Ime i prezime	Potpis	Lični broj	Samostalno	Kolektivno	Ograničeno	Neograničeno	Mesto	Adresa

Pečat klijenta Banke

Potpis ovlašćenog lica klijenta Banke

Pečat i potpis ovlašćenog lica Banke

.....

¹⁶⁵ www.bancaintesa.rs, preuzeto 08.09.2009.

¹⁶⁶ www.papirnisvet.com, preuzeto 08.09.2009.

Tim sajta www.kamatica.com je sproveo istraživanje o tarifama banaka pri plaćanju mesečnih i drugih računa građana nalogima za plaćanje.

Redovni mesečni računi (komunalije, električna energija, toplotna energija i sl.) se pored na šalterima javnih preduzeća i pošta u Srbiji, mogu plaćati i u većini banaka. Provizije banaka su različite, a u sklopu ove usluge se u mnogim bankama nude i posebne pogodnosti.

Najčešći slučaj pri plaćanju mesečnih i drugih računa je da se uplata vrši na račun pravnog lica u drugoj banci. Provizije za ovakvu uslugu banaka su sledeće:

Prilog br.3. Provizije banaka¹⁶⁷

Banka	Provizija pri plaćanju
-------	------------------------

A banka	0.5%, min. 20 din.
Agrobanka	0.8%, min. 10 din., max. 10.000 din.
AIK banka	0.83%
Alpha bank	0.5%, min. 10 din.
Banca Intesa	0.2%, min. 20 din.
Credy banka	0.5%, min. 10 din.
Čačanska banka	0.3%, min. 10 din.
EFG Eurobank	13 do 25 din., preko 60.000 din.-0.05%
Erste banka	0.8%, min. 20 din., max. 5.000 din.
Findomestic banka	0.4%, min. 20 din.
Hypo Alpe Adria banka	0.3%, min. 20 din, max. 10.000 din.
JUBMES banka	0.5%, min. 20 din., max. 8.000 din.
Komercijalna banka	0.5%, min. 20 din., max. 5.000 din.
Meridian bank	0.24%+troškovi platnog prometa, min. 12 din.
NLB LHB banka	0.2%, min. 10 din., max. 5.000 din.
Opportunity bank	0.8%, min. 10 din.
OTP banka	0.3%, min. 15 din., max. 5.000 din.
Piraeus bank	0.4%, min. 10 din.
Poštanska štedionica	1%, min. 10 din., max. 15.000 din.
Privredna banka Beograd	1%, min. 50 din.
Procredit bank	min.15-55 din., 0.079%
Raiffeisen bank	0.8%, min. 15 din., max. 8.000 din.
Societe Generale bank	0.5%, min. 30 din.
Srpska banka	0.8%, min. 20 din.
Vojvođanska banka	0.8%, min. 10 din.

¹⁶⁷ www.kamatica.com, preuzeto 02.09.2009.

ZAKLJUČAK

Platni sistem, u najširem smislu, predstavlja skup sistema za transfer novčanih sredstava koji olakšavaju cirkulaciju novca. Za uspešno funkcionisanje čitavog finansijskog sistema zemlje platni promet je od velike važnosti, jer je u svakoj ekonomiji cilj platnog prometa da efikasno i brzo izvrši izmirenje dužničko-poverilačkih obaveza, uz racionalno korišćenje novčane mase. Sistem platnog prometa je važan faktor tražnje za novcem, jer utiče i na samu ponudu novca, jer se ponuda usklađuje sa tražnjom novca. Iz čega proizilazi da ako je platni promet loše organizovan, odnosno ako je neefikasan i spor to bi uticalo na povećanu tražnju za novcem, što bi uticalo i na potrebu za povećanjem količine novca u opticaju.

Takođe, platni promet je od uticaja na finansijsku stabilnost zemlje. Naime, problemi u funkcionisanju platnog prometa značili bi i prekid u plaćanjima po osnovu dužničko-poverilačkih odnosa u zemlji, što bi svakako izazvalo gubitak poverenja u finansijski sistem zemlje. Usled loše organizovanog platnog prometa moglo bi doći i do negativnih posledica po realnu ekonomiju, jer bi usporavanje ili prekid plaćanja finansijskih obaveza sigurno izazvao povećanje troškova proizvodnje, izazvao mogući prekid reprodukcionijskog ciklusa i izazvao opštu nesigurnost u privredu.

Kao što je prethodno navedeno u ovom radu, unutrašnji platni promet je do 2003. godine obavljan preko sistema Službe društvenog knjigovodstva. To je bio sistem koji je imao karakteristike efikasnog i brzog sistema unutrašnjeg platnog prometa, ali bio je van bankarskog sistema i korišćen je društvenu kontrolu sistema plaćanja i kontrolu finansijskih tokova u zemlji. Negativno je to što je država imala veliku mogućnost upliva u ova plaćanja, što je ostavljalo prostora i za moguću zloupotrebu. Pored navedenog, bio je izmešten značajan izvor prihoda poslovnih banaka kao i nemogućnost da se svi poslovi iz finansijske sfere obavljaju u banci. Razlozi za ovakvo dugogodišnje funkcionisanje platnog sistema u Srbiji bili su više politički nego ekonomski podobni.

Nakon stupanja na snagu Zakona o platnom prometu 2003. godine, platni promet je prebačen u bankarski sistem, kao što je i uobičajeno u tržišnim privredama. Prelazak platnog prometa u bankarski sistem obavljen je relativno brzo i efikasno. Ovim zakonom uređeni su poslovi platnog prometa, prava i obaveze banaka i klijenata. Definisani su

pojmovi i specifičnosti vezane za poslove platnog prometa, koji su detaljnije obrađeni na prethodnim stranama ovog rada, a misli se na to: ko su klijenti banaka (fizička i pravna lica), na vrste računa koji se mogu otvoriti kod banaka, šta je sve potrebno jednoj banci da bi mogla da obavlja poslove platnog prometa, vrste instrumenta za plaćanje, kao i na transakcije plaćanja.

Iz svega ovoga se može izvesti najbitnija karakteristika platnog sistema koja se odnosi na njegovu pouzdanost, odnosno bezbednost i kontinuitet izvršenja transakcija. Izvršavanje transakcija po ekonomski prihvatljivim cenama takođe je značajna karakteristika koja doprinosi kvalitetu platnog sistema. Da bi platni sistem funkcionisao valjano, Narodna banka Srbije se javlja u ulozi obezbeđenja usluga plaćanja i čuvara javnih interesa jer se stara o razvoju i unapređenju platnog prometa, donosi propise i obavlja poslove kontrole celokupnog platnog prometa.

LITERATURA

1. *Hadžić M.: "Bankarstvo", Univerzitet Singidunum, FFMO, Beograd, 2007.*
2. *Živković A., Stanić R., Krstić B.: "Bankarsko poslovanje i platni promet", Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2006.*
3. *Zakon o platnom prometu 2002, 2003.*
4. *Službeni glasnik 29/2002*

Ostali izvori:

1. www.bancaintesa.rs,
2. www.biznisnovine.com,
3. www.kamatica.com,
4. www.megatrend-info.com,
5. www.mtsmondo.com,
6. www.nbs.rs.